

BURGERS EN LANDSCHAP DEEL 3

STRATEGIEËN VAN BURGERINITIATIEVEN

ROSALIE VAN DAM, IRINI SALVERDA EN ROEL DURING

BURGERS EN LANDSCHAP DEEL 3

Strategieën van burgerinitiatieven

Rosalie van Dam, Irini Salverda en Roel During

Colofon

Strategieën van burgerinitiatieven
Deel 3 in de reeks Burgers en Landschap

Rosalie van Dam, Irini Salverda, Roel During (*Alterra, Wageningen UR*)

Mei 2010

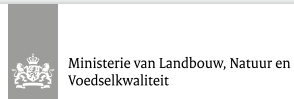
ISBN: 978-90-8585-747-1

Opmaak: Luc Dinnissen (Studio DS)

Fotografie: Met dank aan de initiatiefnemers van Stichting Boermarke Essen en Aa's, Stichting Lingewaard Natuurlijk, Stichting IJsselhoeven en Stichting Natuurlijk Grasweggebied.

Deze studie is uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) in de vorm van een beleidsondersteunend onderzoek onder thema Vitaal Landelijk Gebied (BO-01-006-624).

De reeks Burgers en Landschap bevat studies en essays over de betekenis van burgerinitiatieven voor landschapsonwikkeling en landschapsbeleid. Eerder in deze reeks verschenen:
Voorbeelden van burgerparticipatie en maatschappelijk initiatief (Burgers en Landschap Deel 1)
Trends en theorieën over betrokkenheid van burgers (Burgers en Landschap Deel 2)

Veel burgers voelen zich betrokken bij het landschap. Ze zijn zelf actief in de eigen directe leefomgeving, lid of donateur van een natuur- of landschapsorganisatie, of genieten in hun vrije tijd van natuur en landschap dichtbij of verder weg.

De actieve betrokkenheid van burgers bij hun leefomgeving kent verschillende verschijningsvormen. Een aantal inspirerende voorbeelden daarvan is de revue gepasseerd in het eerste deel van deze serie Burgers en Landschap. Uit alle verhalen over het initiatief van burgers komt één aspect haarscherp naar voren: de initiatiefnemers zetten zich in omdat ze vinden dat het anders en beter kan. Ze vinden het belangrijk om het landschap te beschermen, te verfraaien, te ontsluiten, of te ontwikkelen. Persoonlijk drive en passie voor het gebied spelen daarbij een belangrijke rol.

Deze betrokkenheid van burgers is een groot goed. Het landschap is immers van ons al-

VOORWOORD

lemaal. We genieten er allemaal van en dragen er gezamenlijk verantwoordelijkheid voor. Eén van de pijlers van de Agenda Landschap is dan ook de betrokkenheid van burgers bij hun landschap en hoe deze vanuit de overheid te ondersteunen en te faciliteren. Voor het ministerie van LNV is het daarom belangrijk om inzicht te hebben in de motieven voor deze betrokkenheid en de strategieën die burgers hanteren.

In dit derde deel van Burgers en Landschap wordt aan de hand van een aantal cases ingegaan op de strategieën die initiatiefnemers hanteren, de relatie met de maatschappelijke en bestuurlijke omgeving, maar ook het spanningsveld dat soms ontstaat tussen ‘burgerinitiatief en beleid’.

Om succesvol in dit spanningsveld te kunnen opereren is het voor initiatiefnemers onder andere belangrijk dat zij persoonlijke betrokkenheid en idealisme weten te combineren met realisme en inzicht in wat haalbaar is binnen de lokale en regionale context. Daarbij is het es-

sentieel dat zij breed draagvlak organiseren en vasthoudend zijn, maar tegelijkertijd flexibel kunnen inspelen op veranderende omstandigheden.

Voor overheden is het van groot belang dat zij zich openstellen voor en de waarde erkennen van de betrokkenheid van burgers. Dat zij deze willen ondersteunen én dat zij zich ook realiseren dat burgers expertise hebben die benut kan worden om in gezamenlijkheid effectief inzet te plegen voor het landschap.

Hierbij hebben overheid en burgers elkaar nodig. En zij kunnen elkaar daarin vinden!

Rob van Brouwershaven

*Directeur Natuur Landschap en Platteland
Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit*

1	INLEIDING	7
2	THEORETISCH KADER	13
3	STICHTING IJSSELHOEVEN	21
4	STICHTING LINGEWAARD NATUURLIJK	35
5	STICHTING BOERMARKE ESSEN EN AA'S	49
6	STICHTING NATUURLIJK GRASWEGGEBIED	63

INHOUDSOPGAVE

7	CONCLUSIES	77
	Referenties	93
	Respondenten	97

1 INLEIDING

Aanleiding

Binnen de huidige maatschappelijke en bestuurlijke context nemen eigen verantwoordelijkheid en zelfinitiatief een steeds belangrijker rol in. Burgers wachten niet meer af of de overheid hen informeert of betreft bij het maken van plannen. Zij zetten zich uit zichzelf in voor dingen die zij belangrijk achten. Ook beleidsmatig is er veel aandacht voor burgerinitiatieven, getuige de programma's die geïnitieerd zijn bij verschillende departementen (onder andere Idee VROM, In actie met burgers van het ministerie van BZK en het interdepartementale Expertisecentrum publiekparticipatie) en de aandacht voor burgerinitiatieven in verschillende nota's (onder andere de nota 'Een lust, geen last' van het ministerie van OC&W over de modernisering van de Monumentenzorg) en coalitieakkoorden van gemeenten (onder andere het coalitieakkoord 'Regisseer en bereik meer' van de gemeente Teylingen).

Deze tendens zie je ook terug bij het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Met de Agenda Landschap wil het ministerie burgers aanmoedigen om een actievere rol in het landschap te spelen. In het uitvoeringsprogramma van de Agenda Landschap wordt enerzijds gewerkt aan bewustwording van burgers van de waarde van het landschap en anderzijds aan het ontwikkelen van handelingsperspectief voor burgers om zelf in actie te komen.

Zowel initiatiefnemers als overheden zijn zoekende naar hoe elkaar te bejegenen. Ook intermediaire organisaties en media spelen hier een rol in. Alhoewel het veld van burgerinitiatief de afgelopen jaren aan populariteit heeft gewonnen, is er nog veel onduidelijk en in ontwikkeling. Meer inzicht in hoe burgerinitiatieven van idee tot realisatie komen en welke strategieën daarbij gehanteerd worden is daarom wenselijk. In eerdere delen van de serie Burgers en Landschap zijn voorbeelden van burgerparticipatie en maatschappelijk initiatief (deel 1) en trends en theorieën over betrokkenheid van burgers (deel 2) verkend. Nu volgt deel drie dat ingaat op strategieën van burgerinitiatieven.

Doel- en vraagstelling

In deze studie zijn burgerinitiatieven en hun strategieën om hun doel te realiseren als uitgangspunt genomen. Beoogd wordt om zicht te krijgen op de wijze waarop burgerinitiatieven gerealiseerd worden, wat daarbij belangrijke mechanismen zijn en hoe de strategieën door betrokkenen worden ontvangen en ervaren. Als het verband tussen verschillende strategieën duidelijker wordt en als inzichtelijker wordt waar ze toe dienen, dan lijken acties wellicht minder ad hoc, wordt de relatie tussen burgerinitiatief en omgeving transparanter en kan misschien makkelijker toegewerkt worden naar wederzijds vertrouwen.

Vragen die in dit onderzoek aan de orde komen:

- Welke strategieën worden door initiatiefnemers gehanteerd?
- Waarom worden deze strategieën gehanteerd?
- Welke soorten strategieën van burgerinitiatieven zijn er te onderscheiden?
- Hoe hebben verschillende burgerinitiatieven zich ontwikkeld?
- Welke relaties hebben burgerinitiatieven met actoren in de omgeving?
- Hoe worden strategieën van burgerinitiatieven ervaren door actoren in de omgeving?
- Welke strategieën dragen bij aan vertrouwen en verbeteren de relaties met omgevingsactoren?

Onderzoeksaanpak

Deze studie naar strategieën van burgerinitiatieven is empirisch georiënteerd. Na een verkenningsfase zijn er 4 cases geselecteerd, te weten Stichting IJsselhoeven, Stichting Lingewaard Natuurlijk, Stichting Boermarke Essen en Aa's en Stichting Natuurlijk Grasweggebied. Deze cases zijn burgerinitiatieven met betrekking tot leefomgeving en landschap. De initiatieven zijn niet heel pril: idealiter waren er al wat strategieën uitgetest en was er al sprake van enige mate van ontwikkeling van het initiatief, om het mogelijk te maken uitspraken te doen over de ontwikkeling van een initiatief en de gehanteerde strategieën. Omdat het gaat om strategieën van burgerinitiatieven ligt het zwaartepunt op het perspectief en handelingswijze van

de initiatiefnemers. Toch zijn ook de perspectieven en acties van omringende actoren meegenomen in de analyse, omdat deze relevant zijn voor de handelingswijze van de initiatiefnemers en de mate waarin de strategieën succesvol zijn.

Het onderzoek is uitgevoerd volgens een kwalitatieve methode. Over het algemeen wordt voor een kwalitatief onderzoek gekozen wanneer men diepgaander wil weten hoe relaties liggen. De informatieverzameling was open en flexibel en ging aan de hand van semi-gestructureerde interviews. In totaal is met 28 respondenten¹ gesproken. De meeste interviews en gesprekken zijn opgenomen en vervolgens vrijwel letterlijk uitgewerkt. Om een indruk te krijgen van de dagelijkse activiteiten, hebben de onderzoekers ook tijd op de verschillende plekken doorgebracht (ondere andere een boekpresentatie op de Geselberg van de Boermarke Essen en Aa's en rondleidingen op het terrein van de Grasweg). Tot slot is gebruik gemaakt van bronnen als (beleids)documenten en websites. Aangezien de interviews vooral over de alledaagse betekenisverlening ging en over alledaagse relaties tussen verschijnselen zoals die gedragen worden door het gewone taalgebruik van mensen (Wester & Peters, 2004), is in de analyse gebruik gemaakt van citaten.

Opbouw van het rapport

In dit hoofdstuk is uitgelegd wat de aanleiding vormt voor deze studie en welke onderzoeksvragen centraal staan. Hoofdstuk 2 adresseert de theorie rondom strategieën van burgerinitiatieven. In het theoretisch kader wordt ingegaan op systeemtheoretische beginselen en concepten als vertrouwen, macht, informaliteit, idealen en sociaal leren.

In de daaropvolgende hoofdstukken worden de geanalyseerde burgerinitiatieven gepresenteerd. Achtereenvolgens zijn dat Stichting IJsselhoeven (hoofdstuk 3), Stichting Lingewaard Natuurlijk (hoofdstuk 4), Stichting Boermarke Essen en Aa's (hoofdstuk 5) en Stichting Natuurlijk Grasweggebied (hoofdstuk 6).

---

¹ Zie voor meer informatie de bronvermelding

Tot slot volgen in hoofdstuk 7 een analyse en conclusies, waarin ingegaan wordt op de verschillende gehanteerde strategieën van burgerinitiatieven en de interactie tussen burgerinitiatieven en hun omgeving.

2 THEORETISCH KADER

Burgerinitiatieven zijn door hun grote verscheidenheid en fluïde verschijningsvormen lastig te begrijpen in hun relaties met overheden en civil society. Vanuit een perspectief van governance is het verschil tussen burgerinitiatief en burgerparticipatie eerder verklaard als meer autonomie en of eigengereidheid van de eerste (Dam, During & Salverda, 2008; Salverda & Dam, 2008). Burgerinitiatieven drijven meer op zelforganisatie. Om de stuwende kracht van zelforganisatie te begrijpen zijn verbanden te leggen met het concept 'life politics' van Anthony Giddens (1991) en met het concept van 'subpolitics' van Ulrich Beck (Beck et al., 1994). Life politics gaat in op de koppeling van politieke en maatschappelijke doelen aan persoonlijke keuzes en bijbehorende leefstijlen van burgers die meer sturing van hun eigen leven impliceert; subpolitics gaat in op besluitvorming buiten de officiële kaders van de representatieve democratie. Samen vertegenwoordigen ze het streven naar en de mogelijkheid van zelfverwerkelijking. In dit onderzoek wordt verder ingegaan op de relatie burgerinitiatief en overheid, met een focus op strategieën. Net zoals de overheid zelf maken ook burgerinitiatieven gebruik van strategieën. De term strategie veronderstelt iets programmatisch wat doelen en middelen op eenduidige wijze aan elkaar verbindt. Burgerinitiatieven zijn uit op het realiseren van iets, op het beïnvloeden van hun omgeving om hun plan werkelijk te maken. Ze gaan dus in interactie met hun omgeving, en als gevolg daarvan worden de strategieën soms bijgesteld als er iets nieuws gebeurt. Omdat strategieën zich aldus niet eenduidig laten begrijpen, zal er teruggegrepen worden op wetenschappelijke theorieën en concepten die het mogelijk maken om het fluïde karakter van de organisatievorm en het pragmatische karakter van de strategie-uitoefening te plaatsen in een governance context.

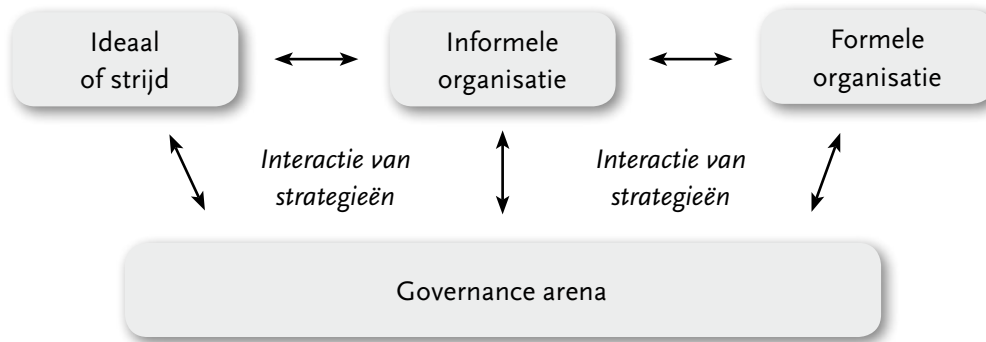
Systemtheorie en burgerinitiatieven

Zonder diep in te gaan op systeemtheorie, worden hier enkele theoretische uitgangspunten overgenomen die een beter begrip van strategie ondersteunen. Ze zijn gebaseerd op de aanname dat idealen ofwel strijd een aantal mensen bij elkaar kan brengen, die zich vervolgens op informele wijze gaan organiseren². In de loop der tijd kan zo'n initiatief zich ontwikkelen tot een formele organisatievorm zoals een stichting

---

² Zie figuur 1

Institutionalisering burgerinitiatief

FIGUUR 1. *Burgerinitiatieven beginnen met gedachten en idealen over hoe het anders zou kunnen, die vervolgens worden besproken en weersproken in een groep medestanders (discours), waarna verdere institutionalisering al of niet plaatsvindt.*

of een vereniging, maar ook is het mogelijk dat ze van thema of issue veranderen en een nieuwe uitdaging oppakken. In moderne systeemtheorie wordt er van uitgegaan dat er geen volledige openheid bestaat tussen een groep en zijn omgeving (Luhmann, 1995). Men veronderstelt dat geslotenheid een voorwaarde is om open te kunnen zijn. Geslotenheid houdt dan in dat de informatie die van buitenaf wordt binnengehaald, wordt geïnterpreteerd met behulp van begrippenkaders en concepten die men binnen de groep deelt en gebruikt in de dagelijkse communicatie. Informatie wordt 'geframed', dat wil zeggen compatibel gemaakt met het a priori beeld van de buitenwereld. Het concept frame heeft te maken met het begrijpen, interpreteren en betekenis geven aan gebeurtenissen (Goffman, 1974; Entman 1993). Processen van framing zijn gerelateerd aan specifieke waarden, normen, doelstellingen, belangen en kennis op een zeker moment. Benadrukt dient te worden dat frames geconstrueerd worden in interactie, waarbij rekening wordt gehouden met mogelijke reacties van de omgeving. De constructie van frames integreert het verleden (ervaringen), de toekomst (verwachtingen, doelen) en het heden (directe context waarin interactie plaatsvindt) (Aarts & van Woerkum, 2006). Zo zullen bestuurders, als ze geconfronteerd worden met verzet, snel gaan denken in termen

van openbare orde en politie. Krakkers zullen eerder geneigd zijn om situaties te typeren als volgend uit de macht van het kapitaal, en daarbij gebruik maken van taal die door anderen weer als opruiend zou kunnen worden gekwalificeerd. Informatie wordt gefilterd en opnieuw gelabeld om bruikbaar te kunnen zijn.

Deze voorstelling van zaken brengt met zich mee dat burgerinitiatieven niet onmiddellijk reageren op de informatie die vanuit de buitenwereld binnenkomt, maar dat men met elkaar eerst een beeld construeert van die buitenwereld, op basis waarvan er tot acties of tot strategieën gekomen wordt. Andersom geldt dat natuurlijk evenzo voor overheden, want ook in het overheidsapparaat worden beelden geconstrueerd van de buitenwereld aan de hand waarvan beslissingen worden genomen (Van Asche, 2006).

Deze situatie laat zich vertalen in het probleem dat een burgerinitiatief de woorden en het handelen van een overheid zal interpreteren en andersom, maar dat beiden niet van elkaar weten hoe ze dit doen. Het is niet duidelijk hoe eventuele communicatie over en weer bedoeld is, geïnterpreteerd zal worden en tot welke acties ze zullen gaan leiden. Dit maakt het reageren op elkaar tot een lastig te managen proces. In systeemtheorie spreekt men van contingentie of zelfs van dubbele contingentie. Deze contingentie neemt toe als er wederzijds sprake is van 'strategie'. Strategie is immers vaak een onuitgesproken koppeling tussen communicatie in het hier en nu en de acties en doelen op lange termijn. Strategie is een programma dat naar bevind van zaken bijgesteld kan worden 'als de feiten anders komen te liggen', zoals dat vaak wordt gezegd. De interactie van strategieën kan men zien als een onderdeel van planning. Als strategieën snel veranderen en acties onvoorspelbaar worden, dan spreekt men van pragmatische planning (Almendinger, 2002). In de pragmatische planningstheorie staat de praktijk centraal en veronderstelt men dat keuzes in strategie en handelen primair worden bepaald door ervaringen met en geloof in wat werkt.

Deze pragmatische planningstheorie verhoudt zich goed met het bovengenoemde gegeven dat strategieën van burgerinitiatieven snel kunnen veranderen. Om die veranderlijkheid goed te kunnen duiden, is het belangrijk om na te gaan wat er precies gebeurt in een burgerinitiatief en hoe een strategie tot stand komt. Gebeurt dit expliciet in de vorm van een plan de campagne, of gebeurt dit impliciet? Bij het vormen

van een strategie komen verschillende ervaringen en verhaallijnen bij elkaar. Zoals boven aangestipt zal men een beeld construeren van de overheid waartegen men vecht of waarmee men samenwerkt. Sommige personen uit een burgerinitiatief hebben eerdere ervaringen op grond waarvan men meent welke kant het op moet gaan met de strategie. Anderen hebben weer van verwante initiatieven vernomen wat goed werkte in hun situatie en pleiten voor het overnemen van die werkwijze. Dit ingewikkelde proces van deliberatie en onderhandeling, van intuïtie en rationaliteit - hetgeen uiteindelijk leidt tot strategievorming - kan theoretisch worden geduid met het concept 'sociaal leren' (Argyris & Schön, 1978; 1996).

Het is daarbij van belang te onderkennen dat sociaal leren niet altijd leidt tot consensus over strategie. Soms kunnen mensen het doel in de groep zelf positioneren. Dat kan leiden tot een interne strategie die zich richt op onderlinge verhoudingen. Anderen mensen gaan uit van realistische mogelijkheden en lopen aan tegen mensen die eigenlijk de wereld willen veranderen. Diversiteit van belangen en meningen is lang niet altijd te overbruggen in een situatie waarin snel gehandeld moet worden, en dus is consent veelal belangrijker dan consensus. De consequentie hiervan is buitengewoon belangrijk voor de interactie tussen burgerinitiatief en overheid, want het kan pluralisme en inconsistentie in de strategie veroorzaken. Er kan een mix ontstaan van persoonlijke motieven en strategieën met die van de groep. Hoe informeler de organisatievorm, hoe meer ruimte er is voor pluralisme in strategie. Theoretisch gezien kan de organisatievorm aangepast worden aan de strategie en andersom: de uiterste consequentie van pragmatisme.

Deze voorstelling van zaken, die gebaseerd is op systeemtheorie, aangevuld met theorieën van framing en sociaal leren, vormt de basis voor een verdergaande korte theoretische reflectie op macht en vertrouwen. Beide kunnen het gevolg of doel zijn van een strategie.

Over vertrouwen, macht en strategie

Vertrouwen gaat over een gevoelskwestie en is veelal gebaseerd op de inschatting dat iets zich - zoals ingeschat - ontwikkelt in iets positiefs. We vertrouwen mensen eerder

als de ander op ons lijkt. Daarnaast is een gebrek aan vertrouwen te relateren aan eerdere (gepercipieerde) negatieve ervaringen. Vertrouwen kan opgebouwd worden door zich te openen, bijvoorbeeld door relevante en accurate informatie te verschaffen (Giddens, 1984; McAllister, 1985). Het meest gebezigde onderscheid in vertrouwensbegrippen in de sociaalwetenschappelijke literatuur is 'sociaal vertrouwen' en 'institutioneel vertrouwen'. Sociaal vertrouwen duidt op vertrouwen tussen mensen, bij institutioneel vertrouwen gaat het om vertrouwen in de sociale, culturele, economische en politieke instituties van een maatschappij (Giddens, 1990; Granovetter, 1985; Luhmann, 1979). In de praktijk zijn beide vormen van vertrouwen aan elkaar gerelateerd en kunnen ze elkaar versterken: Mensen die elkaar vertrouwen, geven zichzelf makkelijker bloot, zijn ontvankelijker voor andermans ideeën, accepteren meer afhankelijkheid en voelen minder noodzaak anderen te beheersen. Vertrouwen in instituties is gerelateerd aan hun invloed op het gedrag van individuele actoren en de mate waarin deze actoren de prescriptieve elementen van instituties accepteren. Congruentie tussen de institutie en de lokale cultuur speelt hierin een belangrijke rol (Ostrom, 1990). Als een institutie niet past bij de lokale cultuur, dan ontwikkelen zich eerder gevoelens van onbegrip en ontwikkelt zich een vervreemding van de institutie.

Vertrouwen ontstaat en kan worden geschaad in de communicatie die wordt gestuurd door de hierboven genoemde dubbele contingentie: *'de ander kan anders reageren dan ik verwacht, juist omdat hij weet wat ik verwacht'* (Luhmann, 1995: 128). Volgens Luhmann (1995) is er sprake van een immer aanwezige drempel van wantrouwen die aanleiding geeft tot zogenaamde 'hoe dan ook' strategieën. Deze strategieën kunnen zowel gemotiveerd worden vanuit een begin van vertrouwen als ook van wantrouwen. Initiatieven zullen streven naar een toename van vertrouwen, omdat op basis van vertrouwen een breder potentieel aan acties mogelijk zijn en omdat de interne samenhang van een groep er door stabiliseert. Volgens Luhmann kost het veel tijd om vertrouwen te winnen en gaat het verliezen van vertrouwen bijzonder snel³. Strategieën die zijn gebaseerd op vertrouwen herbergen een zeker risico, namelijk dat het vertrouwen misbruikt wordt of misplaatst blijkt. Een groep zal proberen om die risico's klein te houden, dus het vertrouwen in stapjes op te bouwen en vervolgens selectief waar te nemen of de ander op 'verwachte' wijze reageert. Loopt het anders,

---

3 Een bekend Nederlands gezegde luidt 'Vertrouwen komt te voet en gaat te paard'

dan is het vertrouwen snel weg en komt men weer terecht in de 'hoe dan ook' strategieën of zelfs in een strategie gebaseerd op puur wantrouwen.

Op het punt van strategie en vertrouwen maakt het veel uit wat de doelen van een burgerinitiatief zijn. Als het gaat om het realiseren van idealen leidend tot een uitzonderingspositie of het claimen van een plekje voor activiteiten, dan is de strategie gericht op het verkrijgen van toestemming of een gedoogsituatie waar beperkt vertrouwen voor nodig is. De strategie zal dan voornamelijk gericht zijn op het verkrijgen van autonomie.

Als het initiatief er op gericht is om een private zaak tot een publieke te maken en daarvoor ook een beroep te doen op fondsen die beheerd worden door overheden, dan komt daar zeer veel vertrouwen bij kijken. Het vertrouwen vormt dan de basis voor een publiek private samenwerking. De strategie zal dan voornamelijk gericht zijn op vaak en intensief overleg en het creëren van structuren die bijdragen aan vertrouwen. Deze kunnen informeel van karakter zijn en als zodanig gekwalificeerd worden als structuren van subpolitics.

Wederzijds vertrouwen is sterk gerelateerd aan een zekere wederzijds veronderstelde controle over de situatie. Die kan zelfs gebaseerd zijn op een soort balans in macht zoals die elkaar wordt toegedicht. De volgende machtsbronnen worden veelvuldig genoemd in de literatuur (French & Raven, 1959; Morgan, 1986):

- Positionele macht, waarbij een individu macht heeft vanwege zijn relatieve positie en taken binnen een organisatie of de maatschappij.
- Referentiemacht, waarbij iemand wordt beïnvloed op basis van prestige of bewondering. Charisma en interpersoonlijke vaardigheden spelen hierbij een belangrijke rol.
- Beloningsmacht, waarbij iemand wordt beïnvloed door middel van een beloning
- Afgedwongen macht, waarbij iemand beïnvloed wordt door te dreigen met straf
- Expertisemacht, waarbij iemand beïnvloed wordt door kennis/deskundigheid
- Informatiemacht, waarbij informatie verschaffen of juist achterhouden een belangrijke machtsbron is.

De bronnen van macht zijn echter sterk verschillend. Misschien wel de voornaamste bron van macht van een burgerinitiatief is het gesproken woord in wisselwerking met de publieke opinie. Maar ook de inzet van tijd van vrijwilligers is een strategisch middel. Door deze inzet kan een burgerinitiatief veel kennis genereren die veel gewicht in de politieke of juridische schaal kan leggen. De voornaamste bron van macht van de overheid is de handhaving van de wet, door bijvoorbeeld regels te hanteren.

De theoretische uitwerking van strategie, vertrouwen en macht benadrukt nogmaals de invloed van verwachtingen en voorspelbaarheid in de relatie tussen overheden en burgerinitiatieven. Voor een overheid is het veelal niet mogelijk om in het burgerinitiatief te kijken naar de wijze waarop de strategie al of niet als bewuste keuze uitkristalliseert als onderhandelingsresultaat. Voor een burgerinitiatief is het niet mogelijk om kennis te nemen van alle politieke agenda's en onderhandelingen aan overheidszijde, helemaal als daar ook ruimte zit tussen ambtenaar en politicus of als er geen consensus is tussen verschillende bestuurslagen. De beschouwing leent zich voor een eerste voorlopige driedeling in strategieën van burgerinitiatieven, die ruimte laat voor het essentiële proces van interactiviteit. De indeling kan als volgt omschreven worden:

- principiële strategieën, die de groep binden, die niet ter discussie staan en ook niet bijgesteld worden in reactie op de buitenwereld
- interactieve strategieën, die gericht zijn op het verkrijgen van macht en autonomie, of op het opbouwen van een vertrouwensrelatie, die veelvuldig bijgesteld worden onder invloed van actie en reactie
- operationele strategieën, die als no-regret worden gekenmerkt en die kunnen bestaan uit een breed scala van activiteiten gericht op het bekend maken van het initiatief en het peilen van de beeldvorming als eerste stapjes richting algemeen vertrouwen. Ze vormen eigenlijk de sociale antenne van het initiatief.

3 STICHTING IJSSELHOEVEN

Introductie

In 2003 hebben acht boerderijeigenaren uit de IJsselvallei zich georganiseerd in de Stichting IJsselhoeven. De algehele verpaupering van de herenboerderijen in de streek ging hen aan het hart en zij voelden zich geroepen om het tij te keren. Zij hebben daarom een kennis- en ondersteuningsnetwerk voor boerderijeigenaren opgericht om de historische boerderijen en erven in de IJsselvallei te behouden, beheren en benutten. Twee grote meerjarige projecten hebben de bewoners de afgelopen 7 jaar uitgevoerd. Het eerste project (IJsselhoeven, schakelen en verbinden) was gericht op het verzamelen van informatie over de boerderijen en hun plek in de IJsselvallei. Ook het vergroten van de betrokkenheid van bewoners en overheid was een belangrijk doel. Het tweede project (Werken aan IJsselhoeven) was meer op de uitvoering van concrete activiteiten gericht. Momenteel staat een derde project op stapel (Genieten van IJsselhoeven).

Het werkgebied ligt in een groot deel van de gemeenten Voorst, Epe, Heerde, Olst-Wijhe en Deventer. Voor de uitvoering van hun vele activiteiten werken de bewoners samen met vele professionele maatschappelijke organisaties en ontvangen zij subsidie van overheden en fondsen.

Ontstaan en ontwikkeling initiatief

Een echtpaar uit de Flevopolder, Willemien en Jetse Hartmans, betreft in 2000 een oude IJsselhoeve in Nijbroek, de Blankemate, die ze met respect voor het erfgoed behouden en beheren. In hun naspeuringen naar materialen, kennis en ervaringen komen ze andere boerderijbewoners tegen. Ook zien ze op veel plekken de achteruitgang van de grote IJsselhoeven. De landbouwfunctie verdwijnt en de schuren en opstallen zijn zo groot dat onderhoud moeilijk blijkt. Hoe die te behouden? Willemien Hartmans kent Gerard Hendrix via een leesclub en betreft hem bij hun zorgen over het verval van de IJsselhoeven. Hij woont ook in de IJsselvallei en houdt zich vanuit zijn adviesbureau HX bezig met de ontwikkeling van het landelijk gebied. Voor de aanpak van hun tuin, hebben Willemien en Jetse Hartmans contact met een deskundige van het Oversticht. Ook zij wordt betrokken bij het denken over een project gericht op behoud van de IJsselhoeven. Zes andere IJsselhoevebewoners komen

bij de groep; sommigen met een agrarisch bedrijf, anderen die er alleen in wonen of die in de hoeve iets anders willen ontwikkelen. Samen maken ze, met de denkracht en de steun van medewerkers van het Oversticht, het projectplan IJsselhoeve-estafette. Na eerst onderzocht te hebben of enkele bestaande organisaties het project zouden kunnen indienen voor subsidie, heeft de bewonersgroep eind 2003 besloten om de Stichting IJsselhoeven op te richten om zelf subsidie te kunnen aanvragen. Het bestuur van de Stichting bestaat officieel uit een voorzitter, secretaris en penningmeester. Maar in de praktijk wordt (het bestuur van) de Stichting gezien als de gehele werkgroep, waarin ook de andere bewoners zitten. De werkgroep past op verzoek van een subsidieverstrekker het initiële projectplan aan en dient het in als 'IJsselhoeven, schakelen en verbinden', dat uiteindelijk de eindstreep haalt.

“Wij wilden een project doen dat eigenlijk probeert om de kennis over boerderijen en kennis over de IJsselhoeven bij elkaar te brengen, om mensen bij elkaar te brengen, om iets te mobiliseren wat misschien nog niet direct leidt tot heel concrete projecten, maar waarin we wel in ieder geval het voorbereidende werk kunnen doen.” Respondent Stichting IJsselhoeven

In een volgende fase verschuift de aandacht van de Stichting van het mobiliseren van kennis en bewoners uit de streek naar het daadwerkelijk uitvoeren van activiteiten ten behoeve van het behoud van de IJsselhoeven. De inzet is verbreed naar daadwerkelijke ondersteuning van eigenaren bij het behoud van hun boerderij en erf, naar het kopen en aanpassen van boerderijen voor nieuwe functies en naar gebiedsontwikkeling c.q. aandacht voor de gebiedsidentiteit met allerlei bijbehorende culturele activiteiten. Het initiatief is ondertussen, mede door de vele activiteiten en feestelijke bijeenkomsten, een bekend fenomeen in de streek geworden, zowel bij bewoners als bij overheden en maatschappelijke organisaties.

“Een paar keer hebben we wel meer strategisch gezegd, we moeten die kant op, maar dat zijn nooit van die gemarkeerde momenten geweest, ieder halfjaar gaan we eens nadenken waar we staan. Het waren telkens weer aanzetten, een aantal van die notities heb ik wel, waarin je een bepaalde lijn uitzet. En dat wordt dan steeds concreter. In het eerste project zat de vastigheid in de workshops. We hadden van tevoren eigenlijk gedacht we gaan ons bezighouden met de boerderij, maar zijn in feite bezig gegaan met boerderij, erf en land-schap. En tenslotte ook met gebiedsontwikkeling.” Respondent Stichting IJsselhoeven

Voor de uitvoering van de verschillende deelprojecten in de tweede projectfase (Werken aan IJsselhoeven) zijn betaalde projectleiders aangesteld die de projectgroepen ondersteunen bij hun werkzaamheden. Maar het grootste deel van het werk wordt gedaan door de bewoners zelf en andere vrijwillige bewoners.

Het projectgebied is in het tweede project uitgebreid naar de oostelijke oever van de IJssel, naar de gemeente Deventer. Gelijktijdig is een vergelijkbaar initiatief opgepakt door bewoners in het zuidelijke deel van de IJsselvallei (bij Westervoort), geïnspireerd op en op weg geholpen door de Stichting IJsselhoeven.

Verder wordt momenteel subsidie aangevraagd voor een derde project dat zich meer richt op het benutten en genieten van IJsselhoeven. In deze subsidieaanvraag wordt ook voorgesteld om een van de opgekochte boerderijen gedeeltelijk in te richten als kantoor van de Stichting. Het bewonersinitiatief lijkt zich dus te ontwikkelen van een 'bewoners-beweging' naar een organisatie die zich steeds meer professionaliseert en institutionaliseert.

“Hoewel dat haaks staat op de beweging van onderaf is het toch noodzakelijk bevonden. Je ontkomt er helaas niet aan.” Respondent Stichting IJsselhoeven

Het gaat in dit geval om beter documenteren, archiveren en rubriceren. Meer vergaande institutionalisering zou betekenen dat er een directeur (in plaats van de huidige projectleider) wordt aangesteld, een gebouw wordt gehuurd of gekocht, spreekuren voor boerderijeigenaren worden ingesteld etc.

Het initiatief is ook meer een 'onderneming' geworden, omdat er veel geld in omgaat. Zeker nu de NV IJsselhoeven - met een lening bij bewoners en zonder onderpand - een hoeve (de Middenhof) heeft gekocht om op te knappen zodat er een nieuwe functie in kan worden ontwikkeld. De Stichting wil ook naar een situatie toewerken waarbij ze niet meer afhankelijk is van overheidssubsidies.

Maar ondanks de institutionalisering en hoewel in 2010 een aantal 'bestuurswisselingen' plaatsvindt, is de bewonersgroep nog altijd even actief en enthousiast als in het begin.

Relaties met omgevingsactoren

De Stichting IJsselhoeven heeft verschillende soorten relaties met actoren uit de omgeving. Soms worden organisaties gevraagd voor financiële ondersteuning (subsidiefondsen en overheden). Sommige organisaties worden gevraagd voor ondersteuning vanwege hun deskundigheid en ervaring, en bij sommige activiteiten wordt intensief samengewerkt met andere organisaties (zoals met het Oversticht). Het gaat met name om organisaties op het gebied van landschap, monumentzorg en kunst en cultuur. De Stichting heeft geprobeerd om steeds vergelijkbare organisaties in Gelderland en in Overijssel te betrekken, zoals de Monumentenwacht Gelderland en de Monumentenwacht Overijssel, de Stichtingen Kunst en Cultuur van Overijssel en van Gelderland en het Oversticht en het Gelders Genootschap.

De Stichting laat zich voor de grote lijnen adviseren door een klankbordgroep, die een keer per half jaar bijeenkomt. In deze klankbordgroep zitten deskundigen (zoals de hoogleraar Agrarische geschiedenis van Wageningen Universiteit) en vertegenwoordigers van een aantal overheden en maatschappelijke organisaties uit het gebied (zoals een beleidsmedewerker van de provincie Overijssel). De wethouder Ruimtelijke Ordening van Olst-Wijhe is momenteel voorzitter. Oud-Commissaris van de Koningin van Gelderland, Jan Terlouw, was in het begin voorzitter van de klankbordgroep en fungeerde als boegbeeld van het bewonersinitiatief. Met de huidige voorzitter is de Stichting zeker ook blij, maar deze zit soms wel in een 'spagaat' vanwege zijn functie als wethouder.

Voor de uitvoering van de vele activiteiten tijdens de twee grote projecten heeft de Stichting veel subsidie ontvangen, ruim 1 miljoen euro. Bijvoorbeeld van de provincies Gelderland en Overijssel, Belvedere, het VSB-fonds en van een deel van de gemeenten. Belvédère hield in eerste instantie de subsidieaanvraag aan. Het voorstel zou teveel over boerderij en erf gaan en te weinig over gebiedsontwikkeling en ruimtelijke kwaliteit. De Stichting heeft toen het initiële projectplan (IJsselhoeve-estafette) aangepast en veranderd in 'IJsselhoeven, schakelen en verbinden' om subsidie te kunnen krijgen, maar ook omdat de bewoners overtuigd waren dat het een verbetering was ten opzichte van hun eerste plan. De Stichting was dan ook heel blij met het kritisch meedenken van in dit geval Belvedere. Ook de provincie Overijssel heeft

door kritisch mee te denken de plannen van de Stichting verbeterd.

Naast subsidiering is de Stichting een forse lening bij de bank aangegaan. Het gaat om 20% van de toegekende subsidies, omdat dat geld pas na de verantwoording van de projecten beschikbaar kwam. Ook is een lening van een aantal bewoners ontvangen voor het aankopen van een boerderij om die zelf aan te passen aan een nieuwe functie. Deze lening is overigens verstrekt zonder onderpand.

Het contact met de overheden is wisselend. Met sommige gemeenten is er een goede relatie, met andere gemeenten minder goed. Met een paar gemeenten heeft de Stichting geruime tijd onderhandeld over een financiële bijdrage.

Ondanks dat de wethouder Ruimtelijke Ordening van Olst-Wijhe voorzitter is van de klankbordgroep, is de samenwerking met ambtenaren van deze gemeente niet heel goed. De gemeente heeft wel subsidie aan het initiatief verstrekt en staat in zekere mate ook open voor de door hun waargenomen trend dat burgers steeds meer participeren in het beleid of zelf initiatieven nemen. Toch is er binnen de gemeentelijke organisatie ook onbegrip en wrijving en soms zelfs wantrouwen. Het initiatief verloopt volgens de gemeente bijvoorbeeld niet synchroon met het gemeentelijke monumentenbeleid. De algemene gedachte is: 'Wij maken toch het beleid?' Het geld waarmee nu activiteiten van de bewonersgroep worden gesubsidieerd, zou ook door de overheid besteed kunnen worden. Hoewel ze voordelen zien (zoals meer efficiency en extra tijd en energie), zien ze toch ook negatieve aspecten. Volgens hen zit het initiatief op de stoel van de politiek en onttrekt het zich aan de democratische controle. Het is voor de ambtenaren onduidelijk waar het subsidiegeld precies naar toe gaat; er is te weinig zicht op wat de Stichting doet en waarom. Bovendien is de Stichting volgens de gemeentelijke respondent niet consequent. De Stichting zou zich alleen op de grote boerderijen richten en verder hebben de bewoners zelf de term IJsselhoeven geïntroduceerd. Op zich is de gemeente wel geïnteresseerd in samenwerking met burgerinitiatieven, maar dan moet er wel een volmondig bestuurlijk 'ja' worden uitgesproken en moet heel duidelijk zijn dat het geld goed besteed wordt.

Ook de relatie met de twee provincies is verschillend. Met de provincie Overijssel is er een betere en meer constructieve relatie en er is ook meer waardering en ondersteuning vanuit deze provincie dan van de provincie Gelderland.

“Wij vinden het belangrijk om inhoudelijk mee te denken, dingen aan te reiken, maar ook om het werkbaar te maken. Omdat het een integraal project is, zijn er in principe 4 of 5 subsidiepotjes beschikbaar. Maar om het werkbaar te houden, maken we er 1 subsidie toezegging van met 1 output verplichting. Er is bij ons 1 aanspreekpunt, die onderhandelt met andere collega’s. We regelen intern hoe de subsidie wordt verdeeld over de verschillende beleidsthema’s.” Respondent Provincie Overijssel

Volgens de provincie is het initiatief succesvol omdat het een bevlogen groep mensen is, er veel draagvlak is bij andere bewoners, ze een professionele aanpak hebben, ze mooie producten en activiteiten maken en organiseren en er veel aandacht is voor communicatie en pr. Tegelijkertijd noemt de provincie als valkuil dat het initiatief te fors inzet op gebiedsontwikkeling waardoor de concrete uitvoeringsactiviteiten (die juist veel draagvlak hebben) in het gedrang kunnen komen.

Het is voor de provincie prettig samenwerken met de Stichting. De bewoners werken enerzijds planmatig (met een projectplan), anderzijds is er een zwaan-kleef-aan strategie. Ze spelen in op nieuwe mogelijkheden, breiden hun plannen uit en versnellen of vertragen die als dat zo beter uitkomt. Soms wordt het hierdoor lastig het totaal te blijven overzien. Door de grote betrokkenheid en ambitie wil de Stichting alle kansen benutten, waardoor het project volgens de provincie soms minder goed beheersbaar wordt.

De projectleider van de Stichting heeft de meeste contacten met overheden, fondsen, maatschappelijke organisaties en media. Maar ook de bewoners uit de werkgroep en de betaalde projectleiders die hen ondersteunen bij de deelactiviteiten hebben hun persoonlijke contacten met gemeenteambtenaren en media. Ze proberen zo veel mogelijk vaste ambtenaren als contactpersoon te hebben. De werkgroep heeft ook afgesproken dat er voor iedere gemeente in ieder geval één bestuurslid is die de relatie in de gaten houdt.

Activiteiten

De Stichting heeft zoals eerder gezegd twee grote projecten uitgevoerd. Het Project Schakelen en verbinden was bedoeld om kennis en bewoners in het gebied te ‘mobi-

liseren' en liep van mei 2004 tot maart 2006. Het Project Werken met IJsselhoeven werd gezien als de uitvoeringsfase en liep van 2006 tot eind 2009. Momenteel wordt het derde meerjarige project ingediend voor subsidie, met als werktitel Genieten van IJsselhoeven, en dat zich vooral richt op het benutten van de IJsselhoeven.

Het Project Schakelen en verbinden

Een belangrijk onderdeel bij het mobiliseren van kennis en bewoners waren de zogenaamde Hoevegesprekken. Deze gesprekken werden gevoerd met bewoners die zich aanmeldden voor mogelijke ondersteuning vanuit de Stichting. De IJsselhoeven waren maar matig gedocumenteerd en de hoevegesprekken leverden informatie op over de hoeven, de erven en de omgeving; wat er is gebeurd, wie er woonden etc. Maar het ging ook over de huidige situatie, de stand van zaken van de gebouwen en de erven en de bijzondere kenmerken van de hoeve en de omgeving. Uit de gesprekken bleek ook in hoeverre er een noodzaak of wens was voor het behoud of onderhoud van de hoeve. De gesprekken werden gevoerd door vrijwilligers. De interviewers kregen vooraf een instructie voor het houden van de gesprekken. Verder hadden ze interviewformulieren en kaarten van de boerderij, van heden en verleden. Het was niet de bedoeling een 'wetenschappelijk' verantwoorde opname te maken. Het ging er bij de hoevegesprekken om wat er bekend was bij de mensen zelf, de verhalen, de wensen en wat in de toekomst mogelijk is. De gesprekken leidden er vaak toe dat de bewoners betrokken werden bij de activiteiten van de Stichting. Naast de hoevegesprekken werden in dit project vele bijeenkomsten voor alle geïnteresseerde bewoners georganiseerd.

Het Project Werken aan IJsselhoeven

In het Project Werken met IJsselhoeven richtte de Stichting zich vooral op de uitvoering van activiteiten. Verder is het werkgebied uitgebreid naar de oostelijke oever van de IJssel, naar de gemeente Deventer. Het project bestond uit vier verschillende onderdelen. Het Rode project ging over het behoud en onderhoud van boerderijen, het Groene project over het ontwerpen en aanleggen van erfbeplanting en tuinen, het Cultuur project wilde met kunst en cultuur aandacht geven aan het levende monument en het NV project werft fondsen om boerderijen te kopen, te restaureren en te (laten) exploiteren. Tot nu toe is één boerderij, de Middenhof, gekocht en is begonnen om deze geschikt te maken voor een nieuwe invulling.

Het KIJK-project

Het KIJK-project - een nieuw project dat tijdens Werken aan IJsselhoeven is ontstaan - staat voor 'Kultuur en cultuurhistorie in de IJsselvallei als inspiratie voor de ruimtelijke Kwaliteit'. Vanaf 2008 is echt van start gegaan met de uitvoering van dit project en eind 2009 is het afgerond. Hiermee wilde de Stichting cultuur en cultuurhistorie een grotere rol laten spelen bij de ruimtelijke plannen die in het gebied gemaakt worden. Daarom zijn vele bijeenkomsten, tentoonstellingen en kunstmanifestaties georganiseerd en is in verschillende ruimtelijke ordeningsprocessen in het gebied geparticipeerd om cultuur en cultuurhistorie een stem te geven (zie Hendrix en Tjabringa, 2010).

Strategieën

Al vrij vlug hebben de bewoners een **formele stichting opgericht**. Hoofdrede hiervoor was om in aanmerking te kunnen komen voor subsidies.

“De Stichting is niet meer dan een administratief iets, we hebben nooit veel werk gemaakt van de Stichting of dat nou representatief was of niet, dat waren gewoon drie mensen, zelfs de functies die erbij staan hebben we later weer anders ingevuld.” Respondent Stichting IJsselhoeven

Voor hun activiteiten is veel **subsidie** bij overheden en fondsen aangevraagd. Het gaat om grote bedragen. Er is tot 2010 ruim een miljoen euro subsidie ontvangen, die vooral is besteed aan financiële ondersteuning van boerderij-eigenaren bij het onderhoud van gebouwen en de inrichting van erf en tuin, aan culturele activiteiten zoals theater, verhalen en lesbrieven en aan activiteiten (zoals studies) ten behoeve van gebiedsontwikkeling. Subsidies zijn verstrekt door de provincies Gelderland en Overijssel, Belvedere, het VSB-fonds en een deel van de gemeenten.

De onderlinge samenwerking tussen de bewoners wordt in de praktijk voornamelijk **op informele wijze georganiseerd**, in de vorm van een werkgroep. Een maal in de zes weken vergaderen ze, steeds bij iemand anders thuis.

Er wordt bijvoorbeeld niet gestemd bij de ‘besluitvorming’. Tijdens een overleg, terwijl meningen en ideeën worden uitgewisseld, rolt er uiteindelijk iets uit wat ze gaan doen.

“Het is toch een sociaal spel, denk ik. Als je het zou vast gaan pinnen op hoe je dat doet, dan denk ik dat het misgaat. Wij hebben ook nooit ruzie! Dingen worden niet vastgepind, dan gaat het mis. Dan moet alles worden gewogen. Dan wordt hiërarchie expliciet gemaakt en gaan mensen misschien op hun strepen staan.”

Respondent Stichting IJsselhoeven

Soms zijn wel meer formele afspraken gemaakt, zoals bijvoorbeeld bij de honorering van de vrijwilligers. Dat willen ze uiteraard netjes afhandelen, maar toch ook niet te gedetailleerd vastleggen want dan krijg je weer problemen als te veel bureaucratie en papier- en cijferwerk. Daarom is afgesproken om elke soort vrijwilliger anders te honoreren. Daarvoor worden er verschillende globale categorieën bepaald en die moeten worden geaccepteerd.

“Mensen moeten niet aankomen met precieze berekeningen van gemaakte kosten, inclusief alle bonnetjes.” Respondent Stichting IJsselhoeven

Ze willen niet dat formele regels en afspraken een blok aan hun been worden, dat ze gedwongen worden om dingen te doen die niet passen. Ze willen uit zichzelf de dingen goed afhandelen; zoals dat in een bepaald geval het beste wordt geacht. Daar wordt op vertrouwd. Dit hebben ze van het begin af aan zo aangepakt en verder opgebouwd.

De bewoners in de werkgroep zorgen voor de **verbinding met de wensen en behoeften van de bewoners in het gebied**. Hun rol is vooral het bij elkaar brengen, enthousiasmeren en activeren van bewoners. Daarom is veel aandacht besteed aan een evenwichtige samenstelling van de werkgroep: spreiding over het gebied, zowel mannen als vrouwen, boeren en niet-boeren, autochtone bevolking en mensen die oorspronkelijk niet uit het gebied komen. Op deze manier kan beter aansluiting met het gebied worden gemaakt. Daarvoor maken ze vooral intensief gebruik van hun **persoonlijke netwerken**.

Er is gekozen voor een **professionele projectleider**. Gerard Hendrix van bureau HX en woonachtig in de IJsselvallei ondersteunt de Stichting (lees: de werkgroep) als betaalde projectleider. Zijn rol is het uitzetten van de grote lijnen, waarbij hij vertaalt en uitvoert wat de werkgroep wil.

“Als we Gerard niet hadden gehad, waren we nooit ver gekomen. Hij heeft projectvoorstellen geschreven, hij heeft netwerken en hij zorgt dat de dingen op de plek komen waar ze horen. Hij was er vanaf het begin bij, waardoor de vaart erin bleef.” Respondent Stichting IJsselhoeven

Ook de vijf deelprojecten binnen Werken aan IJsselhoeven hebben professionele projectleiders die de betreffende projectgroepen van bewoners ondersteunen bij hun werkzaamheden.

Er zijn veel **bijeenkomsten / workshops** voor bewoners georganiseerd in sociale (gezellige) settings, bv. in een dorpshuis of een restaurant verspreid over het hele gebied.

“Overal verschenen. Daar waar we te weinig zijn verschenen is de animo bij de bewoners ook veel lager, zoals ten zuiden van Twello. We hebben ook steeds geprobeerd om andere doelgroepen aan te spreken. Eerst kwamen alleen de meer oudere bewoners, later hebben we ook steeds meer jongere bewoners bereikt.” Respondent Stichting IJsselhoeven

De vele activiteiten, bijeenkomsten en werkzaamheden zijn voornamelijk uitgevoerd door **vrijwilligers** (bewoners), die in de tweede projectfase zijn ondersteund door een aantal betaalde projectleiders.

Een autonome maar realistische opstelling richting omgevingsactoren is kenmerkend voor het initiatief. De Stichting zet haar eigen koers uit, bedenkt zelf welke dingen ze belangrijk vindt om te doen. Maar tegelijkertijd is de Stichting ook flexibel genoeg om zich aan te passen aan de omstandigheden. Het oorspronkelijk projectplan is bijvoorbeeld aangepast aan de eisen van één van de subsidieverstrekkers door het plan te verbreden van ‘Boerderij en erf’ naar ‘Gebiedsontwikkeling en ruimtelijke kwaliteit’.

Deze houding blijkt ook uit drie motto's die de Stichting heeft:

- Zorg dat je het zelf in de hand hebt (blijft houden)
- Zorg dat je weet wie je bent en waar je beperkingen liggen. Haal in die gevallen kennis, kunde en ervaring van anderen erbij
- Doe de dingen goed / lever kwaliteit: zoals goede organisatie van bijeenkomsten, mooie en interessante publicaties etc. Dat levert goodwill en ondersteuning van de omgeving op.

Bij de uitvoering van de projecten heeft de werkgroep dus gekozen voor **samenwerking met andere (professionele) organisaties** vanwege het 'in huis halen' van kennis, kunde en ervaring, maar ook vanwege verankering van het initiatief in het gebied. Er is bijvoorbeeld intensief samengewerkt met experts/deskundigen (zie bijvoorbeeld het oprichten van de klankbordgroep met een aantal klinkende namen), culturele instellingen in het gebied en met kennisinstellingen (studentenopdrachten).

Het initiatief heeft **veel contacten met overheden**, enerzijds vanwege financiering en anderzijds vanwege ondersteuning, erkenning en waardering van hun activiteiten. Zowel bestuurders als ambtenaren worden regelmatig uitgenodigd voor de vele bijeenkomsten en activiteiten die de Stichting organiseert.

Veelal onderhouden de projectleiders voor hun eigen activiteiten de contacten met overheden. Maar ook de bewoners van de werkgroep hebben zo hun eigen contacten met ambtenaren (van zowel ruimtelijke ordening, landelijk gebied als cultuurhistorie) in de gemeente waar ze wonen. Er zijn dus wel wat vaste aanspreekpunten ontstaan, maar er is geen vaste lijn. Het gaat zoals het loopt, zoals het het beste uitkomt.

De bewoners hebben ervaren dat bepaalde dingen niet werken: zoals zeuren richting overheden, constant aan de bel trekken en hun verantwoordelijkheid voor het publieke belang inwrijven. Daarentegen heeft een **actieve en constructieve houding** wel geholpen, dat wil zeggen goede voorbeelden laten zien en zelf kwaliteit leveren. Wat dit laatste betreft hebben de vele mooi vormgegeven publicaties een grote rol gespeeld, evenals de vele onderhoudende en goed georganiseerde bewonersbijeenkomsten, excursies, tentoonstellingen, verhalenwedstrijden etc. Ze zijn dan ook bewust geen actiegroep. Ze willen juist verleiden. Door het verspreiden van kennis en het creëren

van betrokkenheid ('betrokken deskundigheid') willen ze gezamenlijk iets opbouwen. De Stichting gaat bijvoorbeeld bij een ongewenste ontwikkeling in het gebied er niet vóór liggen. Maar ze willen wel deelnemen aan het proces en de betekenis van de cultuurhistorie voor bewoners laten meewegen.

Ze **zetten bewust breed** in op gebiedsontwikkeling (in plaats van smal op monumenten). Er is dan makkelijker toegang tot verschillende bronnen en netwerken. Ze presenteren zich ook als een **integraal** initiatief, omdat dat de werkelijkheid nu eenmaal integraal is. Het gaat immers naast monumentenzorg ook om ruimtelijke ordening, landschap, landbouw en leefbaarheid.

“Dit maakt het soms wel lastiger om overheden mee te krijgen, want die denken toch vaak vanuit hun eigen sectorale werkelijkheid en in termen van beheersbaarheid.” Respondent Stichting IJsselhoeven

Het initiatief heeft **veel contact met media** opgezocht vanwege pr, erkenning en waardering. Ze hebben vooral de lokale pers kunnen bereiken, onder andere door regelmatig persberichten te versturen. De regionale pers is vooral strategisch benaderd; alleen bij de echt speciale activiteiten en momenten. Ze hebben goed gescoord bij RTV Oost, Omroep Gelderland, De Stentor etc. Op landelijk niveau is het nog niet gelukt om publiciteit te krijgen.

Conclusies

Ondanks de rechtspersoon bestaat de Stichting IJsselhoeven in de praktijk uit een informele werkgroep van acht boerderijeigenaren, die een kennis- en ondersteuningsnetwerk heeft opgericht ten behoeve van het behoud van historische IJsselhoeven. Het initiatief heeft een groot werkgebied, voert vele verschillende activiteiten uit en werkt samen met veel maatschappelijke organisaties op allerlei terreinen. Bovendien gaat er veel geld om in het initiatief (voornamelijk subsidiegeld). Vandaar dat is gekozen voor professionalisering in de vorm van een betaalde projectleider en vandaar dat er steeds meer sprake is van institutionalisering (er wordt bijvoorbeeld gedacht aan een vaste kantoorlocatie en het aanstellen van een directeur). Toch blijft

de enthousiaste en bevrogen bewonersgroep, bij wie de IJsselhoeven aan het hart gaan, de kern van het initiatief.

Er is veel vertrouwen en draagvlak bij andere bewoners gewonnen door een intensief mobilisatietraject, waarbij bewoners zijn geënthousiasmeerd en kennis is verzameld door vele workshops en andere activiteiten in het gebied. De werkgroep heeft veel aandacht voor wat er speelt in het gebied en probeert zo veel mogelijk vanuit persoonlijke netwerken mensen te betrekken. Verankering in het gebied is verder verkregen door veel en goede samenwerking met andere maatschappelijke organisaties en door een klankbordgroep met experts en vertegenwoordigers van overheden op te richten; Met ook klinkende namen als Jan Terlouw die als boegbeeld fungeren.

De relaties van het initiatief met de verschillende overheden is wisselend. Met één provincie is er een goede verstandhouding en samenwerking, met de andere provincie gaat het juist moeizaam. Dat ligt vooral aan de verschillende mate van openheid voor burgerinitiatief. Er zijn ook wisselende verhoudingen met de gemeenten. Soms is de relatie met ambtenaren niet echt goed, zelfs wanneer de wethouder zich heeft verbonden aan het initiatief. Voor sommige gemeenten is het initiatief een concurrerend en ongrijpbaar iets.

Het initiatief is tot slot te karakteriseren als vasthoudend en eigenwijs maar ook als flexibel, want goed in staat om zich aan te passen aan nieuwe omstandigheden en in te spelen op nieuwe kansen.

4 STICHTING LINGEWAARD NATUURLIJK

Introductie

De Stichting Lingewaard Natuurlijk (voorheen Stichting Bemmeler Natuurlijk⁴) bestaat vanaf april 1994. Zij is voortgekomen uit het werk van de Natuur- en Vogelwerkgroep Bemmeler, die nu ook nog steeds bestaat onder de naam Natuur- en Vogelwerk Lingewaard. Naar eigen zeggen willen de bewoners van de gemeente Lingewaard 'een mooi en divers landschap, waarin het goed toeven is voor mens en dier' en staan ze 'voor beheer en herstel van het natuurlijk schoon, het verzorgen van nieuwe aanplant en verder alles wat rechtstreeks of zijdelings daarmee in verband staat'. De stichting is smal begonnen, met een focus op vogels en heeft zich steeds meer verbreed. Vandaag de dag zet de Stichting Lingewaard Natuurlijk zich in op drie gebieden: educatie, landschapsbeheer en natuurbescherming en voert op die drie vlakken allerlei activiteiten uit. Het meest recente plan is het beheer van natuurpark DoornikdePas. Het initiatief speelt zich af in het 'bestuurlijk geweld' dat plaatsvindt rondom het realiseren van het park Lingezege c.q. KAN-gebied. In dit gebied zijn veel ontwikkelingen, hetgeen het proces complex maakt en stroperig, maar ook kansen biedt.

Ontstaan en ontwikkeling initiatief

De voorzitter van de Stichting Lingewaard Natuurlijk, Louis Dolmans, is tevens de initiatiefnemer. Toen hij in 1989 in Bemmeler kwam wonen heeft hij een advertentie gezet in het huis-aan-huis blad met als doel samen iets op het vlak van vogels en natuur te gaan doen.

"Toen kwam ik hierheen, ik keek om me heen, en hier is niks op het gebied van vogels en natuur, dus heb ik de Natuur- en Vogelwerkgroep Bemmeler opgericht, op dezelfde manier (in Zoetermeer is de respondent op dezelfde wijze een vogelgroep begonnen), met een advertentie in het huis-aan-huis blad en er zaten in een keer 12 tot 15 mensen aan tafel.

---

4 Bemmeler is met de gemeentelijke herindeling in 2001 samen met de gemeenten Gendter en Huisen verder gegaan onder de naam gemeente Lingewaard, vandaar de naamsverandering van de stichting en werkgroep van Bemmeler naar Lingewaard.

Dat groepje is er nog steeds en daar is van alles omheen gekomen.” Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

De doelen die de stichting nastreeft liggen dicht bij zijn persoonlijke doelen en het initiatief streeft als zodanig ook een bepaald soort landschap na, namelijk het landschap van zijn jeugd. De initiatiefnemer is te midden van het heggelandschap opgegroeid, langs de Maas bij Maastricht.

“Ik ben al vanaf mijn eerste bewustzijn behept met natuurbescherming, en speciaal vogeltjes, daar heb ik een zwak voor, dat heeft mijn opa me aangeleerd. Ik ben vanaf mijn 7de lid van de vogelbescherming, en heb ik altijd dingen gedaan, dat je je omgeving ziet afbrokkelen, mooi landschap, ik ben in 1950 geboren, dus ik heb het allemaal meegemaakt dat het heel mooi was en dat het achteruit begon te gaan. En er zit iets in mijn hoofd dat dat wil tegengaan. Dat is eigenlijk kort wat mij bezielt, vanuit die drive heb ik altijd dingen gedaan en ik heb me altijd geroepen gevoeld om in bestuurtjes te gaan zitten en mee te roepen en dingen te schrijven en op barricades te staan. Dat doe ik tot ik erbij neerval eigenlijk zo.” Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

Naast de focus op vogels en natuur is vanaf 2000 ook educatie een belangrijke doelstelling geworden. In dat jaar droeg de gemeente het Dijkmagazijn over aan de Natuur- en Vogelwerkgroep Bommel en de Stichting Bommel Natuurlijk. Het Dijkmagazijn is ingericht als een natuureducatie- en bezoekerscentrum. Naast educatie is ook het uitdragen van het belang van natuurbescherming een belangrijk doel geworden.

Een recent plan is de realisatie van agrarische natuur: ‘Ons streven is om zowel de aanleg als het beheer daarvan in handen van omwonende particulieren te leggen, waarbij onze stichting de rol speelt van ontwikkelaar, coördinator en ondersteuner.’ (Stichting Lingewaard Natuurlijk, 27/08/2008). Het plan wordt inmiddels ondersteund door verschillende partijen, zoals de gemeente Lingewaard, Staatsbosbeheer, Dienst Landelijk Gebied en parkorganisatie Lingezege. Het bestuur van de Parkorganisatie Lingezege waarbinnen het plangebied ligt heeft Staatsbosbeheer gevraagd om het natuurbeheer van een aantal van de gronden in de Woerdt (Bommel) die bij park Lingezege horen langjarig te laten uitvoeren door de Stichting Lingewaard Natuurlijk. Deze heeft hiermee ingestemd, maar wil vooral optreden als

bemiddelende partij en gaf de voorkeur aan de oprichting van een aparte stichting, de stichting Doornik Natuurakkers. Deze stichting gaat het beheer voeren over agrarisch natuurpark DoornikdePas, dat 15 hectares aan akkers zal beslaan, met als doel de bescherming en het herstel van akkervogels (www.doorniknatuurakkers.nl).

Qua organisatie van de Stichting Lingewaard Natuurlijk, zijn de taken verdeeld. De voorzitter doet de PR en contracten. Dan is er nog iemand die de excursies en alles wat daaromheen hangt regelt en iemand voor educatie. Ook houdt hij zich bezig met het bekijken van plannen en het regelen van inspraken. Daarnaast is er iemand actief die voor de provincie Gelderland werkt en uit eigen ervaring weet hoe het bij de provincie Gelderland reilt en zeilt. Uiteindelijk is er een harde kern die veel werk verzet en is er een brede schil van mensen die incidenteel actief zijn:

“Wat je merkt is dat als je gaat kijken naar percentages, er zijn heel veel mensen die vinden het wel een beetje leuk, er zijn minder mensen die er structureel wat tijd in stoppen, en je hebt er maar weinig die het helemaal uit hart en ziel doen. Je kunt zeggen als je kijkt in percentages van mensen hoeveel mensen zijn erbij aangesloten, tussen de 125 en de 150, mensen die regelmatig dingen met ons doen, maar het groepje dat het echt in hart en ziel doet is misschien 20 tot 25 mensen. En dat is overal zo. En daar moet je het van hebben, en dan is het ook nog eens zo dat je ook voortdurend bezig moet zijn met kennis verzamelen bijvoorbeeld. En dan wordt het groepje nog kleiner. Uiteindelijk is het een heel klein groepje dat van zoveel markten thuis is dat ze zich ook, zeg maar, zich in die wereld kunnen bewegen.” Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

Daarnaast heeft de Stichting Lingewaard Natuurlijk zich erg ontwikkeld en beginnen ze op het punt te raken in hoeverre er nog sprake een vrijwilligersorganisatie. Zij willen graag een vrijwilligersorganisatie blijven en geen uitvoeringsorganisatie van de gemeente.

“De gemeente heeft er ook al over gesproken, om een aantal van hun gebieden, dat ze zeggen willen jullie het beheer soms organiseren, want jullie kunnen het beter dan wij? Dan moeten we wel eens om de tafel gaan zitten want hoe gaan we dat doen. Je bent er ook een beetje huiverig voor, want je wil eigenlijk niet een uitvoeringsorganisatie worden, je bent veel meer een initiatiefnemer en iemand die bewegingen brengt, maar het moet wel

gebeuren, en sommige dingen moet je wel telkens doen. Daar weet ik ook nog niet het midden, we hebben er ook vaak discussies over.” Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

Relaties met omgevingsactoren

De Stichting Lingewaard Natuurlijk heeft contact en werkt samen met meerdere partijen. Zo werken ze bijvoorbeeld samen met Stichting Landschapsbeheer Gelderland, het waterschap Rivierenland, Park Lingezegen, Dienst Landelijk Gebied, Staatsbosbeheer en gemeente Lingewaard. Het contact met de verschillende organisaties loopt over het algemeen goed.

“De relatie met de gemeente Lingewaard gaat lang terug. De stichting is al regelmatig gesprekspartner geweest bij de gemeente. In eerste instantie over het landschapsbeleidsplan, waar ze betrokken waren bij de totstandkoming en meedachten over de uitvoering, maar later ook bij het Groenstructuurplan en bij een project rondom de A15, waar zij deelnemen aan een klankbordgroep.” Stichting Lingewaard Natuurlijk; visiedocument; 2009

Het perspectief van de gemeente is anders dan die van de Stichting Lingewaard Natuurlijk. De gemeente hecht met name aan toerisme en de stichting focust op behoud en ontwikkeling van natuur en bewustwording bij mensen. Deze perspectieven verschillen en wringen soms, maar vallen ook regelmatig samen. De gemeente is van mening dat de Stichting Lingewaard Natuurlijk professioneel is en goed werk doet:

“Wij hebben een instantie die voor ons prachtig een rol kan vervullen om onze eigen doelstelling te realiseren.” Respondent gemeente Lingewaard

De gemeente is van mening dat ze met name iets aan elkaar hebben op het moment dat er sprake is van een gezamenlijk belang, dus als de Stichting Lingewaard Natuurlijk rechtstreeks bijdraagt aan de beleidsdoelen van de gemeente. Alleen dan kan de gemeente de stichting faciliteren en ondersteunen.

Wederzijds ervaren ze een andere dynamiek, zo vindt de Stichting Lingewaard Natuurlijk dat het bij de gemeente niet zo snel gaat als zij zouden willen, en ervaart de

gemeente dat de stichting te veel haast heeft, en sneller wil dan kan:

“Nee, we hebben bij de gemeente een geweldige goede ingang, maar het feit dat je een goede ingang hebt wil niet zeggen dat het ook heel snel gaat. Maar als je het op lange termijn bekijkt, dan hebben we bij de gemeente Lingewaard best veel voor elkaar gekregen en ze nemen ons hartstikke serieus, we worden overal voor uitgenodigd, en stapje voor stapje gaat het vooruit. Maar je moet daar een hele lange adem bij hebben. Ik ben over de opstelling van de gemeente Lingewaard hartstikke tevreden.” Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

Staatsbosbeheer had onder andere met Stichting Lingewaard Natuurlijk te maken naar aanleiding van een prijsvraag. In het kader van het project SAUL (Sustainable and Accessible Urban Landscapes) had Staatsbosbeheer een prijsvraag uitgeschreven en de stichting had zich daarvoor gemeld met een ommetje, hetgeen ze naar grote tevredenheid van Staatsbosbeheer hebben ingevuld:

“Wat ze goed hebben gedaan is dat zij gewoon binnen de termijn het geld op een goede manier hadden weggezet, dat zij in hun omgeving waar dat ommetje landde ook gewoon allerlei andere organisaties hebben betrokken, het was ook niet gericht op hun alleen, ze hebben de gemeente erbij gehaald, ze hebben de publiciteit geregeld, ze hebben de boomfeestdag ernaartoe weten te halen, ze hebben het bredere gemaakt dan alleen het eigen dingetje, zowel in educatief als voorlichtingskundig opzicht dat hebben ze goed gedaan en ze zijn hun afspraken nagekomen, het klopte gewoon de rekeningen waren op tijd.”

Respondent Staatsbosbeheer

Het contact en de samenwerking is zeer constructief. Staatsbosbeheer is blij met het initiatief omdat ‘zij meer op hun hals halen dan Staatsbosbeheer zou doen’ en ‘zij als enorme pre hebben dat zij ingebed zijn in de omgeving’. Maar net als de gemeente heeft Staatsbosbeheer de ervaring dat de stichting Lingewaard dingen sneller wilde dan volgens hen mogelijk was, hetgeen ook wel eens tot frustraties leidde:

“Heel vasthoudend en hij speelde het ook op scherp, terwijl wij er op een gegeven moment erachter kwamen het kan niet op de manier zoals zij het voorstellen. Dan kan je wel willen, maar als het niet past om allerlei redenen. (...) Er was een contactpersoon aan-

gewezen bij DLG en als het dan zo lang duurt gaat hij allerlei andere wegen bewandelen en dat werd niet altijd als positief ervaren. Ik kan me voorstellen dat hij dat heeft gedaan, ik zou ook kregelig worden als het zo lang duurt, het is gewoon vervelend, als burger moet je in de ambtenarenmolens en die malen langzaam. Aan de andere kant, er was altijd vanaf het begin zowel bij DLG als bij ons de intentie om te zorgen dat het goed kwam en dat er ook altijd uitgestraald: maak je niet druk, het komt goed. Dat vertrouwen was er soms niet.” Respondent Staatsbosbeheer

Activiteiten

Educatie, landschapsbeheer en natuurbescherming zijn de drie aandachtsgebieden van de Stichting Lingewaard Natuurlijk. Op het gebied van landschap houdt de stichting zich bezig met het planten en knotten van wilgen en het planten en onderhouden van hagen en struweel.

“Wij zetten ons in voor alle kleine landschapselementen, waarbij heggen een bijzondere plek innemen. Wij vinden dat Lingewaard minder ‘kaal’ moet worden en willen daarom elk jaar minimaal één kilometer lintvormige beplanting in het landschap terug brengen. Dit als compensatie voor de talloze kilometers die de afgelopen decennia verloren zijn gegaan.” Stichting Lingewaard Natuurlijk; visiedocument; 2009

Ook doet de stichting mee aan het steunpunt hoogstamfruit van Landschapsbeheer Gelderland en heeft de stichting een ommetje gerealiseerd. De stichting richt nu de aandacht op de ontwikkeling van het agrarisch natuurpark.

Op het gebied van educatie verzorgt de stichting - met financiële steun van onder andere de gemeente Lingewaard - natuurlessen aan kinderen van de Lingewaardse basischolen. Voor deze veldlessen worden gidsen getraind, zodat zij goed voorbereid zijn, om op enthousiaste en verantwoorde wijze de veldlestraditie voort te zetten. Daarnaast is er nog het natuurmuseum en ontmoetingscentrum ‘het dijkmagazijn’, welke in 2001 is geopend en inmiddels bijna 50.000 bezoekers heeft gehad. Ook worden er excursies gegeven voor volwassenen (o.a. bedrijven en overheden) en worden er af en toe kinderfeestjes verzorgd.

Daarnaast houdt de stichting zich bezig met natuurbescherming. Zij houdt zich bezig met het tellen van vogels, het ophangen van nestkasten voor steenuilen en ze doen mee aan een beschermingsprogramma voor kerkuilen. Daarnaast houden ze zich bezig met de biotoop van verschillende vogels door zich in te zetten voor kleinschalig halfopen landschap.

“Ook ontplooiën de initiatiefnemers activiteiten die gericht zijn op ontwikkelingen in de omgeving. Zo volgen ze de ontwikkelingen van Park Over Betuwe en hebben ze contact met de verschillende actoren die in het Parkgebied actief zijn, hebben ze bezwaar gemaakt tegen een biogasinstallatie, en volgen ze ontwikkelingen in de Bemmelse Waard en Roswaard.” Stichting Lingewaard Natuurlijk; visiedocument; 2009

Strategieën

44

Bij het **betrekken van mensen** heeft de initiatiefnemer gekozen mensen te benaderen op basis van wat hem bezielt en bezighoudt:

“Dan schrijf je een verhaaltje wat je bezielt en wat je leuk vindt en dan komen daar mensen op af.” Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

Ze kiezen voor **relaties en samenwerking met verschillende partijen**, zoals de gemeente Lingewaard, Staatsbosbeheer, etc. die elk voor een aspect van of voorwaarde voor de realisatie van hun ideeën kunnen zorgen. In de beginfase van de stichting was die samenwerking er via het Dijkmagazijn en op het vlak van educatie, maar met name bij de realisatie van de recente plannen voor het natuurpark Doornik is de stichting afhankelijk van medewerking van Staatsbosbeheer, gemeente Lingewaard, Bureau Beheer Landbouwgronden en Dienst Landelijk Gebied. In eerste instantie om de grond in eigen handen te krijgen, maar in het uiteindelijke plan om het twee jaar te beheren en in de toekomst via een erfpachtconstructie te kunnen pachten. De Stichting Lingewaard Natuurlijk **lobbysert en netwerkt** om hun doelstellingen gerealiseerd te krijgen. Een voorbeeld daarvan is dat ze in de aanloop van de gemeenteraadsverkiezingen de gemeenteraad en het college opriepen om natuur veel meer op de politieke agenda te zetten. Daarnaast wonen ze vele bijeenkomsten bij en gaan ze

in contact met een ieder. Ook zit de voorzitter in vele besturen omtrent soortelijke onderwerpen. In het realiseren van hun doelstellingen kiezen ze ervoor om **druk te zetten en vasthoudend te zijn**.

“Ik denk letterlijk in termen van, ik zit hier achter mijn bureau en die heeft wel of niet iets te vertellen, hoe krijg ik hem nu zover dat hij dat doet? Dan bel ik en mail ik en schrijf ik. En dan maak ik een afspraak. Je moet voorkomen dat je als manipulatief te boek gaat staan maar als je niet drukt en je niet in je netwerken verdiept dan ben je naïef, want dan blijft het gewoon liggen, en daar tussenin moet je de grenzen opzoeken. Dat is mijn strategie dus, probeer te weten hoe de hazen lopen in de bureaucratie en bij al die ingewikkelde organisaties. En als je dat snapt dan weet je ook waar je druk moet zetten, elke keer een stapje. Ik zie het zo, mijn voorstel is een dubbeltje op zijn kant, en dat valt heel vaak, en dat moet net de goede kant zijn. En als het heel vaak aan de goede kant is omgevallen, dan komt het een keer tot uitvoering en dat wordt steeds concreter.” Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

Tevens is de stichting er voortijdig toe overgegaan om wat heggen te planten, een zogenaamde **insluit- of salamitactiek**:

“We hebben er eerst met de kinderen al wat heggetjes in geplant, dat heb je kunnen zien, we hadden het idee van salamitactiek, we sluipen dat gebied in en ze krijgen me daar nooit meer uit. En ik heb me ook voorgenomen om me vooral niet op te winden als het dan niet werkt, want je kunt wel zeggen ik heb gelijk, maar als je geen gelijk krijgt dan krijg je het niet.” Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

De stichting **communiqueert op verschillende wijzen** met mensen uit hun omgeving en daarbuiten. Enerzijds vindt communicatie plaats via de website (www.lingewaardnatuurlijk.nl), via huis-aan-huis bladen en op informatie-avonden in het Dijkmagazijn. Tevens zijn ze te zien op lokale tv, lokale radio of in regionale kranten. Maar ook worden er presentaties gegeven aan andere fora zoals bijvoorbeeld een debatdag ‘Maak ons Landschap’ georganiseerd door het ministerie van LNV in samenwerking met het NAI. Ook heeft de stichting aandacht voor hoe iets aanslaat, voor beeldvorming. De voorzitter wil natuur laten beleven, via beelden en in het echt. Er wordt dan ook gebruikt gemaakt van aansprekende foto’s, bij presentaties maar ook in documenten die anderen moeten overtuigen.

“Wat ik heb gemerkt, een beeld zegt meer dan 1000 woorden. Als ik mensen een verhaal wil gaan vertellen over de steenuil kan ik beginnen over de biologie van de steenuil, maar als ik ze deze foto laat zien, met die uiltjes, ... Je moet vooral mensen laten voelen en beleven, wat natuur en omgeving en landschap is. En van daaruit ga je vertellen en waarom ben je er nou mee bezig.” Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

De Stichting Lingewaard Natuurlijk werkt op een **professionele manier**. Zo moeten ze bijvoorbeeld allemaal een IVN cursus gevolgd hebben en zich blijven ontwikkelen, o.a. door trainingen. De betrokkenen worden als bekwame mensen ervaren:

“En met dat plan zijn ze ook echt de boer opgegaan, en ook in die zin veel goodwill bij bestuurders gekweekt, wij hebben een hartstikke goed doorwrocht idee, het is niet zomaar iets, er zitten berekeningen aan vast, er zit een visie aan vast.” Respondent Staatsbosbeheer

De Stichting Lingewaard Natuurlijk is zich terdege bewust van de institutionele wereld om zich heen en is goed in staat om de **brug naar de institutionele omgeving te maken**, door bijvoorbeeld plannen te maken en te verwoorden in projectplannen en visiedocumenten. Maar ook door te **institutionaliseren** en een **stichting op te richten**. De stichting haar weg kan vinden ‘in het bestuurlijke’ en de brug kan maken naar de institutionele omgeving waarin de stichting opereert en van alles gedaan wil krijgen.

Daarnaast proberen ze de **organisatie en aansturing van de stichting en het vrijwilligerswerk juist informeel** te houden:

“Ik vind informele organisaties heel erg belangrijk. Enorm belangrijk. (...) En het is een kunst op zich om dan een organisatie op de een of andere manier daar een positieve sfeer in te houden en ik heb de neiging dat formaliseren, dat heb je nodig zo nu en dan, maar het gevaar is gigantisch groot dat daar ook negatieve energie uitkomt. Dan gaan mensen weer allemaal discussiëren over wat er geformaliseerd moet worden en voordat je het weet heb je het alleen maar over de abstractie en niet over dat je met kinderen omgaat of dat je iets wilt planten of zo en ik probeer altijd goed na te denken en veel met elkaar te praten en elkaar in de ogen te kijken en zo weinig mogelijk op te schrijven en te vergaderen en notulen te maken.” Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

De Stichting Lingewaard Natuurlijk wil met name als **actief en constructief** te boek staan en zich niet manifesteren als actiegroep.

“Als het moet maken we bezwaar. Dat deden we bijvoorbeeld bij de het plan om in de Gendtse polder een helihaven te vestigen en bij plannen tot grootschalige maïsteelt in de kommen. (...) Maar wij willen geen actiegroep zijn, wij zoeken bij voorkeur de lijn van samenwerking en dat werkt in onze ogen goed, al vinden wij het tempo bij natuurontwikkeling vaak aan de lage kant.” Stichting Lingewaard Natuurlijk; visiedocument; 2009

Ze schreeuwen negatieve zaken dan ook niet van de daken en proberen **energie te halen uit de positieve dingen**. Daarnaast speelt het **volhardingsvermogen** en de **vasthoudend** van de stichting een belangrijke rol. Als de stichting niet initieert en vasthoudt, dan zouden al deze activiteiten niet hebben plaatsgevonden. De stichting is de drijvende kracht.

“En eigenlijk zeg je, als je ziet hoeveel tijd en energie je in de jaren erin stopt, dan moet je wel een enorme olifantenhuid hebben om dat vol te houden, maar ja, ik zei het al, zo nu en dan wind ik me erover op, en dan onmiddellijk denk ik na, als je je opwindt is niet effectief, dat moet je wel doen, om je gedachten aan te scherpen en vervolgens voor jezelf opschrijven, en reflecteren anders gaat het tegen je werken, en ik heb nog steeds de overtuiging dat het doorgaat en het gaat ook lukken.” Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

Ook doen ze af en toe mee aan **prijsvragen** en vragen ze **subsidies** aan. De subsidies zijn met name voor educatie en voor het Dijkmagazijn, overige middelen zijn incidentele subsidies en sponsorbijdragen.

De stichting **maakt veel verbindingen**, verbindingen met mensen, met verschillende besturen en andere stichtingen, maar ook met professionele werkzaamheden. In het geval van de voorzitter lijkt zijn eigen werk als zelfstandige en het werk als vrijwilliger nauw verweven.

De aanpak van de stichting is af en toe planmatig, ze gaan met een goed plan de boer op, maar achter de activiteiten van de stichting ligt **geen masterplan** ten grondslag. Ze pakken veeleer allerlei activiteiten aan die passen in hun doelstelling. Zo zijn

de activiteiten op het gebied van educatie erbij gekomen op het moment dat er plannen bestonden vanuit het waterschap om het Dijkmagazijn af te breken. En aangezien de gemeente kampte met een probleem dat de natuureducatie niet van de grond kwam, heeft de stichting het dijkmagazijn ingericht als basis voor educatie en als museum.

“En mijn stijl is een beetje, om eerst te kijken zie je dat voor je dat je dat voor elkaar krijgt? En dan ga je zeggen hoe je het gaat doen en daarna ga je kijken hoe je het gaat invullen. Niet omgekeerd, want dan gaat het toch niet lukken.” Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

Conclusies

De Stichting Lingewaard Natuurlijk bestaat al enige tijd. Het is smal begonnen, met een focus op vogels en heeft zich daarna verbreed.

De initiatiefnemers streven een ideaal na, er wordt ook gerefereerd aan bezieling, herinneringen aan jeugd, etc. en dat lijkt zich te vertalen in de energie die men erin stopt. Men houdt zich vast aan het positieve, wat ook maakt dat ze soms als erg vasthoudend en ‘doordrammerig’ worden ervaren. Tegelijkertijd wordt door alle partijen erkend dat als dit niet zo zou zijn, het initiatief ook niet verder zou komen. Het lijkt een soort noodzakelijke voorwaarde. Daarnaast is de passendheid van de doelen en de activiteiten van de stichting met het beleid van de gemeente Lingewaard een belangrijke succesfactor.

Behalve dat het een actieve organisatie is, pakt stichting het ook professioneel aan. De mensen die actief zijn erg bekwaam, zowel bestuurlijk als op het gebied van natuur en educatie. Daarbij valt hun professionele werk vaak gedeeltelijk samen met het werk dat ze voor de stichting doen. De stichting heeft inmiddels in enige mate zijn strepen verdiend en het contact en samenwerking tussen de stichting en andere organisaties is dan ook goed. Er is veel wederzijds vertrouwen. Het tijdspad verschilt echter en de stichting wordt dan ook wel als ongeduldig gezien en vanuit de stichting gezien wordt gerefereerd aan ambtelijke molens die men wel snapt, maar blijft bestrijden.

Ze zijn ertoe overgegaan om een stichting op te richten, nu zelfs inmiddels meerdere stichtingen, die allemaal in bepaalde mate in verband met elkaar staan. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat alle stichtingen (stichting heg en landschap, Stichting Lingewaard Natuurlijk, stichting Doornik Natuurakkers) dezelfde voorzitter hebben.

Bij de Stichting Lingewaard Natuurlijk lijkt men met name in te zetten op vrijwilligers en zelf de handen uit de mouwen steken. De subsidies die aangevraagd worden zijn met name gelieerd aan educatie en het Dijkmagazijn. In de nabije toekomst zal dit echter veranderen, als de initiatiefnemers het aan te leggen natuurpark na twee jaar kunnen gaan pachten, en aanvragen zullen doen voor agrarisch natuurbeheer.

5 STICHTING BOERMARKE ESSEN EN AA'S

Introductie

Bewoners van de buurtschappen Wessinghuizen, Höfte en Veele (Oost-Groningen) hebben in 2006 de Stichting Boermarke Essen en Aa's opgericht. Ze wilden meer invloed op de inrichting en het beheer van het landschap in hun 'achtertuin'. Ze wilden dat hun ideeën over het landschap meegenomen zouden worden in de planvorming van bijvoorbeeld de Dienst Landelijk Gebied (DLG), die in het gebied bezig is met de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Al in 2005 hebben de bewoners een Markeplan opgesteld met daarin hun ideeën over het herstel en beheer van cultuurhistorische waarden in het landschap. Staatsbosbeheer zag veel potentie in het Markeplan en heeft zich achter het plan geschaard. Ook DLG reageerde positief. Het Markeplan is inmiddels door de bewoners uitgevoerd. Oude lanen zijn hersteld, er is een hooibrug gebouwd, een kunstwerk annex ontmoetingsplaats is gerealiseerd en historische elementen en nieuwe wandelpaden zijn vrijgemaakt. Maar nieuwe ideeën zijn inmiddels bedacht en opgepakt, zoals een gezamenlijke duurzame energievoorziening.

52

Een belangrijk aspect van het initiatief is dat de bewoners zo veel mogelijk zelf én gezamenlijk de activiteiten en werkzaamheden willen uitvoeren. Vrijwilligheid, eigen verantwoordelijkheid en gezelligheid staan daarbij voorop. Veel activiteiten worden aangegrepen om een feestelijke bijeenkomst te organiseren. Vrijwel alle bewoners in de drie buurtschappen doen op de een of andere manier mee met de gezamenlijke activiteiten. Daardoor is een actieve en levendige gemeenschap ontstaan, wat naast het verbeteren van de leefomgeving ook een belangrijk doel van de stichting is.

Ontstaan en ontwikkeling initiatief

In 2003 zijn twee bewoners begonnen met keukentafelgesprekken om wensen van bewoners te verzamelen over het landschap in de directe leefomgeving. Dit heeft in de zomer van 2005 geleid tot de presentatie van het Markeplan aan alle geïnteresseerde bewoners: Rondom de drie AAA's. Beleving en wensen van de bewoners van het landschap in en om Wessinghuizen. Bedacht tijdens de keukentafelgesprekken door de bewoners van Wessinghuizen en omstreken, maar opgeschreven door één van de trekkers die later secretaris van de stichting is geworden. In het Markeplan

worden inzichten en wensen ontvouwd over de inrichting en het beheer van het landschap in het noorden van Westerwolde, dat volgens de bewoners weer zo veel mogelijk in ere hersteld moet worden. Bovendien worden activiteiten voorgesteld om dit doel te bereiken. Het oprichten van een stichting is een van de vele genoemde acties.

In het Markeplan wordt de aanleiding voor het initiatief als volgt beschreven:

“Al enige jaren zijn de overheden in Westerwolde actief om het oude landschap rond de beken (deels) in oude ere te herstellen. Dit gebeurt onder de noemer ‘Aanleg Ecologische Hoofdstructuur’. Ook in Wessinghuizen merken we daar zo heel af en toe wat van, zoals de landmeters in het veld en de aankopers van het Bureau Beheer Landbouwgronden, die de grondeigenaren benaderen in verband met de mogelijke grondaankoop. De inrichting van de EHS lijkt vooral een zaak te zijn van specialisten, technici, van ontwerpen achter een bureau op een wit vel papier. De bewoners van het landschap, vaak geboren en getogen in Wessinghuizen, staan aan de kantlijn en hebben afgelopen voorjaar slechts kennis kunnen nemen van een grootschalig plan dat op detailniveau nog in wording is. Wij, de bewoners van Wessinghuizen en omstreek, zijn van mening, dat bij de nieuwe inrichting van het landschap door de overheden ook onze uitleg van de buitenruimte betrokken dient te worden. Wij hebben niet willen wachten op de uitgewerkte plannen van de overheden. Nee, voorafgaand aan die plannen hebben we zelf de hoofden bij elkaar gestoken. De uitleg van de bewoners van Wessinghuizen heeft geleid tot voorstellen die deels gestoeld zijn op de historie, op wat we ‘mooi en belangrijk’ vinden, op vragen van bezoekers, recreanten en toeristen en op wandelwensen van onszelf en recreanten.”

Markeplan, pagina 5

Toen het Markeplan aan de bewoners werd gepresenteerd, hebben de trekkers van het initiatief ook het districtshoofd van Staatsbosbeheer uitgenodigd. Hij heeft met eigen ogen het enthousiasme en de actieve en constructieve houding van de bewoners gezien. En hij heeft zich achter het Markeplan geschaard en waar nodig de bewoners ondersteund.

In juli 2005 is het Markeplan aangeboden aan de burgemeesters van de gemeenten Bellingwedde, Stadskanaal en Vlagtwedde en aan een Gedeputeerde van de provincie Groningen. Zij reageerden zeer enthousiast, zo ook de pers. Ondersteund door

de overheden (via het LeaderPlus-programma), Landschapsbeheer Groningen en organisaties als de KNHM en de Rabobank hebben de bewoners hun ambities en ideeën verder uitgebouwd. Bovendien groeide door de gezamenlijke acties en de bereikte resultaten het enthousiasme en de saamhorigheid van de bewoners. Dit heeft geleid tot het oprichten van de stichting in 2006 en heeft hen aangezet tot het maken van nieuwe plannen, waaronder het Ommetjesplan.

In april 2006 hebben zeven bewoners uit de buurtschappen Wessinghuizen, Hölte en Veele de stichting Boermarke Essen en Aa's op te richten. Volgens de statuten heeft de stichting ten doel:

“Om met respect voor de natuur, het landschap, het milieu en het historisch-cultureel erfgoed, de leefomgeving en het gemeenschapsgevoel van de bewoners in het gebied waar de Mussel Aa en de Ruiten Aa samenkomen en overgaan in de Westerwoldse Aa, te bevorderen, waarbij tevens herstel van het oude cultuurlandschap wordt nagestreefd.”

Statuten stichting

Het initiatief is inmiddels uitgegroeid tot een groep van 30 actieve gezinnen in de drie buurtschappen. Volgens de trekkers van het initiatief is de grens momenteel bereikt, zowel wat het aantal bewoners betreft als wat de omvang van het gebied betreft.

Anders valt de veilige en vertrouwde omgeving weg. De groep moet niet te groot zijn, “anders durven mensen niet vrijuit te spreken en heb je steeds dezelfde die het woord voeren.” Respondent Stichting Boermarke Essen en Aa's

Relaties met omgevingsactoren

De Stichting Boermarke Essen en Aa's werkt in meer of mindere mate samen met organisaties als Staatsbosbeheer, Landschapsbeheer Groningen, het waterschap Hunze en Aa's, de gemeenten en Dienst Landelijk Gebied. De stichting vraagt voor haar activiteiten subsidie aan. Er is subsidie ontvangen van onder andere Leader-Plus, KNHM, de gemeenten, Landschapsbeheer Groningen en de Rabobank.

Staatsbosbeheer

Al in een vroeg stadium hebben de twee trekkers het districtshoofd van Staatsbosbeheer informeel benaderd om het Markeplan te bespreken. Staatsbosbeheer is voor het grootste deel eigenaar van de grond maar had nog geen concrete plannen voor het gebied ondanks dat er een EHS gepland is. Staatsbosbeheer was wel geïnteresseerd in de vele ideeën van de bewoners en heeft zich dan ook achter het Markeplan van de bewoners geschaard.

Onderdeel van het Markeplan was om de Geselberg weer zichtbaar te maken in het landschap. De bewoners zijn na overleg met Staatsbosbeheer zelf aan de slag gegaan met het snoeien. Sommige bewoners waren erg enthousiast en hebben de eiken langs de stam omhoog gesnoeid alsof het ‘parkbomen’ zijn. Het snoeien gebeurde echter niet geheel naar wens van de toenmalige beheerder van het gebied. Verder heeft Staatsbosbeheer de bewoners toestemming gegeven om vier ommetjes gedeeltelijk over hun grond te laten lopen. De bewoners doen zelf het onderhoud en verzorgen de bewegwijzering en informatievoorziening. Daarbij krijgen ze steun van Landschapsbeheer Groningen.

Een bewoner heeft nu een balletje bij het districtshoofd opgegooid over het plaatsen van meerdere ooievaarsnesten. Maar dan wel echte ‘Westerwoldse’ ooievaarsnesten, vormgegeven als herkenbaar en uniek Westerwolds landschapsmeubilair. Ook willen de bewoners met Staatsbosbeheer onderzoeken of het mogelijk is om samen te werken voor het produceren van duurzame energie uit biomassa en voor een duurzame oplossing voor het onderhoud van de ommetjes (en de andere landschapselementen zoals het Jodenlaantje). Ze denken hierbij bijvoorbeeld aan een gezamenlijke ‘pot’ zodat het onderhoud kan worden uitbesteed aan een lokale boer of ondernemer.

De trekkers van het initiatief hebben vooral informeel contact met het districtshoofd en de beheerder en met beiden klikt het goed. Met name het districtshoofd is voorstander van meer samenwerking met burgers.

“Ik pleit voor minder uniform en meer mens bij mijn medewerkers. We zouden minder ‘tuinkabouters’ moeten zijn en meer met de rug naar het bos en met het gezicht naar de samenleving moeten staan.” Respondent Staatsbosbeheer

Met de vorige beheerder hadden ze minder goed contact omdat deze zich vrij formeel opstelde en toch vooral Staatsbosbeheer zag als de deskundige en geëigende beheerder. Hij reageerde meer vanuit de ‘oude Staatsbosbeheercultuur’: controle houden, niet makkelijk zaken overlaten aan burgers of met hen samenwerken. De bewoners vonden bijvoorbeeld dat hij vrij krampachtig reageerde op het feit dat de eiken op de Geselberg anders gesnoeid werden dan dat Staatsbosbeheer dat normaliter zou doen.

Dienst Landelijk Gebied

Bewoners hebben in maart 2008 deelgenomen aan de schetsschuit (een ontwerp-sessie met alle betrokken partijen) die DLG heeft georganiseerd in het kader van de aanleg van de EHS langs de beekdalen van de Westerwoldse Aa, Ruiten Aa en Mus-sel Aa. De stichting is hiervoor uitgenodigd, aangezien er al eerdere goede (informele) contacten waren rondom het Markeplan. DLG werkte met blanco kaarten, wilde bij nul beginnen en had naast partijen uit het gebied ook ontwerpers uitgenodigd. De bewoners konden met hun Markeplan en de historische kaarten als onderlegger voor hun gevoel veel bijdragen aan de discussie en deze goed in de door hun gewenste richting sturen.

“Dat ging net op het nippertje goed, kan ik je vertellen. Want we hadden dus al een plan dat helemaal bottom-up was gemaakt, Staatsbosbeheer stond erachter, tot in de hoge lagen van Staatsbosbeheer was het bekend. Maar voor de ecologen van het gebied was het volgens mij nog niet helemaal duidelijk want het ging op het nippertje na goed. Er kwam namelijk eerst een blanco kaart op tafel. Tijdens de schetsschuit! De bedoeling was om het weer helemaal open te gooien omdat er een paar externen bij zaten. Nou daar waren wij het natuurlijk niet mee eens!” Respondent Stichting Boermarke Essen en Aa’s

Op hoofdlijnen hebben de bewoners het gevoel dat ze vrij veel hebben kunnen bijdragen aan de planvorming. Ook bij de uitwerking van de plannen op detailniveau zijn de wensen van de bewoners gerespecteerd. Ze hebben onder andere overleg gehad over de steilranden en kanosteigers. Ze hebben een goed alternatief aange-dragen voor de houten kanosteigers, namelijk strandjes. Die waren er vroeger ook op sommige plekken. Dat geeft een natuurlijker aanblik en geeft de Ruiten Aa meer ruimte bij hoge waterstanden.

Gemeenten Stadskanaal en Vlagtwedde

De bewoners hebben in eerste instantie contact gezocht met deze gemeenten door het Markeplan aan te bieden aan de burgemeesters. Die reageerden enthousiast op het plan.

Voor het realiseren van het Marketeken hebben ze toestemming (een ontheffing), een financiële bijdrage en medewerking per brief aan de gemeente Stadskanaal gevraagd en gekregen. Concreet ging het om het verplaatsen van een rioleringshuisje, het snoeien en maaien van de begroeiing en het plaatsen van het kunstwerk op gemeentelijke grond.

Voor het realiseren van de Heubrugge over de Mussel Aa hebben ze wel een vergunning aan het waterschap gevraagd maar vergeten om hetzelfde te doen bij de gemeenten Stadskanaal en Vlagtwedde. Ze hebben wel informeel overleg gehad met deze twee gemeenten en toen bleek dat zij welwillend tegenover het plan stonden, zijn de bewoners aan de slag gegaan. Bij de opening van de brug waren o.a. een burgemeester en een wethouder van de gemeenten aanwezig. Een van hen vroeg toen of ze wel een vergunning hadden aangevraagd. Nee, dat hadden ze niet!

In de gemeente Vlagtwedde hebben ze vooral goed en informeel contact met de ambtenaar die cultuur in zijn portefeuille heeft. Hij heeft ook meegewerkt bij het historische onderzoek naar de Geselberg aangezien hij historicus is. Hij staat in principe welwillend ten opzichte van burgerinitiatief.

“Goede voorstellen, goed onderbouwd, goed dekkingsverhaal, die goed inpasbaar zijn in het gemeentelijke beleid en in de structuren die er liggen, die kunnen vaak op goodwill rekenen.” Respondent gemeente Vlagtwedde

Bij de gemeente Vlagtwedde functioneert de stichting als een doorgeefluik voor klachten onder de bewoners, zoals bijvoorbeeld over een verwaarloosde en ingestorte boerderij, die voor vele bewoners een doorn in het oog is. Hierover heeft de stichting een formele brief aan de gemeente geschreven, waarin er bij de gemeente op wordt aangedrongen om op te treden.

Activiteiten

Zo goed als alle activiteiten die in het Markeplan worden voorgesteld, zijn door de bewoners van de buurtschappen Wessinghuizen, Höfte en Veele gerealiseerd. Hieronder wordt een aantal activiteiten beschreven die de stichting samen met de andere bewoners heeft gerealiseerd in de periode 2005-2009.

De Heubrugge

De bewoners hebben rond de jaarwisseling 2006/2007 zelf een nieuwe voetgangersbrug over de Mussel Aa gebouwd. Op deze manier is het landschap veel toegankelijker voor wandelaars. De brug maakt namelijk een ommetje mogelijk van Wessinghuizen langs het oude pad over de esgronden naar Wedde, de Mussel Aa over en langs de Geselberg weer terug naar Wessinghuizen. De bewoners hebben daarvoor vooraf uitvoerig onderzoek gedaan naar bruggetjes die vroeger in de omgeving stonden en naar een enkel historisch bruggetje dat nu nog bestaat.

In overleg met het waterschap, Staatsbosbeheer en de Dienst Landelijk Gebied is de locatie van de nieuwe brug gekozen. Uiteindelijk is gekozen voor een plek enkele tientallen meters verwijderd van de historische Hooibrug.

De bewoners hebben zelf het ontwerp voor de brug gemaakt geïnspireerd op het Hilligbrugje in Onstwedde. De fundering is geplaatst door een aannemer, de eikenhouten brug zelf is door buurtbewoners met veel enthousiasme in twee weken tijd gebouwd. Tijdens een bijeenkomst met bewoners is door stemming bepaald dat de brug Heubrugge zou gaan heten. Minder stemmen kregen de namen Wessingbuirbrugge en Neie Vonder. De burgemeester van Vlagtwedde en de wethouder RO van Stadskanaal hebben het naambordje feestelijk onthuld samen met de twee jongste inwoners van de buurtschappen.

De Geselberg

In 2008 hebben de bewoners bomen en struiken verwijderd zodat de Geselberg weer zichtbaar werd en de vorm kreeg zoals die terug te vinden is op oude kaarten. Een kleine twintig oude eiken zijn overleefd. Het verhaal van de Geselberg is bijzonder: ontstaan in de IJstijd, schuilplaats voor rendierjagers 10.000 jaar voor Christus, begraafplaats in de vroege middeleeuwen en plek waar in de 16e eeuw door de drost van Wedde werd rechtgesproken en vele heksen werden terechtgesteld. De

Geselberg is door de provincie aangewezen als beschermd landschapselement. Maar daar is het bij gebleven. De provinciale archeoloog Henk Groenendijk en het Libau hebben de bewoners ondersteund en begeleid bij de planvorming en uitvoering. Ook de gemeente Vlagtwedde en DLG ondersteunden het historische onderzoek. Grond-eigenaar Staatsbosbeheer stemde van harte in met de activiteiten.

Met grote steun van dhr. Wegman (historicus en auteur van de reeks over de Westerwoldse historie) is een monument bij de Geselberg geplaatst ter nagedachtenis van de laatste 'heksen' die hier om het leven zijn gebracht. Verder heeft de stichting in de zomer van 2009 het boek 'In de Schaduw van de Geselberg' uitgebracht. Hierin staan veertien verhalen over de avonturen, tragiek, liefde en dood van bewoners rond de Geselberg. Verhalen over mensen uit alle t dperken, aangevuld met historische achtergronden, illustraties en foto's en een viertal wandelingen in de omgeving. De bewoners hebben hiervoor samengewerkt met onder meer twee schrijvers en een grafisch vormgever. Maar meerdere bewoners hebben zelf ook verhalen geschreven, historisch onderzoek gedaan of andere bijdragen aan het boek geleverd.

De feestelijke boekpresentatie was op de Geselberg met een toepasselijk Middel-eeuws schouwspel opgevoerd door De Westerwolders: de Drost uit Wedde, die vele vrouwen voor hekserij heeft terechtgesteld, werd met terugwerkende kracht voor de gek gehouden door één van deze vrouwen en door een aantal andere Middeleeuwers.

Het Marketeken

Op een driesprong in Wessinghuizen hebben bewoners in 2009 het Marketeken gerealiseerd. Het kunstwerk stelt de 'skyline' van Wessinghuizen en omstreken voor. Drie vormen verwijzen naar een houtwal, een heuvel en een boerderij. Het kunstwerk is tegelijkertijd een ontmoetingsplek aangezien het bestaat uit banken waarop bewoners en bezoekers van Wessinghuizen en Hölte kunnen zitten. Het kunstwerk staat op stuk gemeentelijke grond dat voorheen braak lag.

Het Centrum voor Beeldende Kunst is gevraagd om te helpen bij het proces. Samen met het CBK hebben de bewoners een opdrachtbeschrijving gemaakt, waarop vijf kunstenaars hebben gereageerd. Drie van hen hebben een schetsopdracht gekregen. Door middel van een stemming onder alle bewoners is een keuze uit de drie schetsen gemaakt. Een aantal bewoners heeft gezamenlijk de staal en houtconstructie van dit ontwerp gemaakt. Door de inspraak en gezamenlijke inspanning is de saamhorigheid onder de bewoners gegroeid en is het kunstwerk 'van de bewoners' geworden.

Het Ommetjesplan

Wegens de slechte toegankelijkheid van het mooie landschap hebben de bewoners een viertal ommetjes gerealiseerd, dat wil zeggen routes om binnen een uur een rondwandeling te kunnen maken. Drie wandelroutes liggen rondom de drie buurtschappen en een vierde gaat richting Wedde.

De routes bestaan voor een deel uit bestaande zandlanen en maaipaden. Voor een ander deel bestaan ze uit oude lanen die in eigendom van Staatsbosbeheer zijn en die door de bewoners en met steun van Landschapsbeheer Groningen door veel snoeiwerk weer toegankelijk zijn gemaakt. De bouw van een nieuwe voetgangersbrug (de Heubrugge) heeft de toegankelijkheid nog eens bevorderd. De routes zijn van eenvoudige bewegwijzering voorzien en er zijn ook hier en daar extra bankjes geplaatst.

Strategieën

60

De bewoners hebben een **stichting opgericht** om subsidies voor hun activiteiten te kunnen aanvragen en om serieus genomen te worden door overheden en andere bewoners.

De trekkers van het initiatief hebben **veel draagvlak en gezamenlijkheid gecreëerd bij de andere bewoners** door veel en op informele wijze te communiceren met de bewoners en door te vragen naar wensen en ideeën van bewoners zelf. Een voorbeeld is de keukentafelgesprekken voorafgaand aan het Markeplan, waarbij met oude en huidige kaarten van het gebied ideeën en wensen van bewoners werden verzameld (zonder de ideeën van de initiatiefnemers voorop te stellen).

Ook hebben de trekkers voor een goede vertegenwoordiging van alle groepen bewoners in het bestuur van de stichting gezorgd: en dus bewust ook bestuursleden gezocht die de autochtone bewoners en boeren vertegenwoordigen.

Verder is de gezamenlijkheid bevorderd doordat alleen die activiteiten worden opgepakt waarvoor veel draagvlak bij de bewoners is. Ook kunnen bewoners soms meebeslissen bij belangrijke of emotioneel geladen onderwerpen. Dan wordt een bindende stemming onder de bewoners gehouden. Bewoners worden ook **medeverantwoordelijk gemaakt** voor het uitvoeren van bepaalde activiteiten door die

aan groepjes bewoners te delegeren. Bewoners worden om specifieke en concrete bijdragen gevraagd die aansluiten bij hun kwaliteiten en affiniteit. Maar er is vooral veel **vrijwillige inzet** doordat de trekkers zelf veel inzet en bevologenheid laten zien. Hierdoor worden anderen gemotiveerd om zelf ook bij te dragen. Goed voorbeeld doet volgen.

Verder worden successen uitgebreid samen gevierd met feestelijke bijeenkomsten voor alle bewoners en worden er veel **sociale activiteiten** georganiseerd (ontmoetingsgelegenheden).

De trekkers hebben veel **vertrouwen bij bewoners gegenereerd** door de ideeën en activiteiten goed doordacht en samenhangend te formuleren en op een professionele wijze te presenteren in het Markeplan. Ook door een stichting op te richten en door medewerking en financiering te regelen bij overheden en landschapsorganisaties, hebben bewoners gezien dat het initiatief op **professionele wijze** wordt aangepakt. Het oprichten van een stichting laat commitment zien en geeft duidelijkheid over de status van het initiatief aan de bewoners.

De stichting neemt bewust een **constructieve houding** aan; ze willen niet aanvallend en verwijtend maar aanvullend richting overheden zijn.

Een aantal bestuursleden van de stichting heeft goed **informeel contact** en overleg met een aantal strategische mensen bij lokale en regionale overheden en landschapsorganisaties. Ook weten ze goed de **formele wegen** te bewandelen en zijn ze op de hoogte van de verschillende subsidiepotjes en de bijbehorende criteria. Dit komt omdat de trekkers vanuit hun professie (en hun arbeidsverleden) zeer goed weten hoe overheden (zowel formeel als informeel) functioneren en omdat ze al veel goede ingangen bij deze overheden hebben. Ze hebben beide bovendien aanzien bij deze overheden vanwege hun inhoudelijke kennis, technische kunde (o.a. het maken van kaarten), bestuurlijke ervaring en netwerk e.d. Maar wat vooral **vertrouwen bij overheden** heeft opgeleverd is dat de stichting zoveel draagvlak heeft weten te mobiliseren onder de bewoners van de buurtschappen. Ook de inzet van de vele vrijwilligers (de zelfwerkzaamheid van de bewoners) wordt uitdrukkelijk benadrukt.

Het initiatief werkt veel samen met **onafhankelijke experts** ten aanzien van de historie van het landschap en de streek. Ook deze samenwerking wordt duidelijk gecommuniceerd richting overheden en subsidiefondsen.

Het initiatief geeft veel aandacht aan de **communicatie en presentatie** van ideeën, activiteiten en resultaten richting overheden en andere organisaties. De bewoners hebben bijvoorbeeld het Markeplan op een feestelijke wijze aangeboden aan de burgemeesters van Bellingwedde, Vlagtwedde en Stadskanaal en aan een gedeputeerde van de provincie Groningen. Verder zijn er resultaten gecommuniceerd in de vorm van mooie publicaties en aan de hand van goed georganiseerde en ludieke bijeenkomsten zoals de opening van de Heubrugge en de boekpresentatie op de Geselberg.

Ook proberen ze veel **aandacht van lokale en regionale media** te krijgen. Voor de boekpresentatie van 'In de schaduw van de Geselberg' was er bijvoorbeeld een radio-optreden, een aankondiging in de regionale krant en een voorpublicatie van drie verhalen uit het boek in het tijdschrift Noorderland.

Conclusies

De stichting Boermarke Essen en Aa's is begonnen als een kleinschalig burenininitiatief gericht op het terugbrengen van cultuurhistorische elementen in het landschap in de directe leefomgeving. Ondertussen is het merendeel van de bewoners van de drie buurtschappen actief betrokken bij het initiatief.

De trekkers van het initiatief hebben van het begin af aan veel ingezet op het verkrijgen van vertrouwen en draagvlak bij medebewoners. Dit is onder andere gedaan door open keukentafelgesprekken, een goed doordacht Markeplan met de wensen en ideeën van de bewoners en door veel gezamenlijke onderhoudsactiviteiten in het landschap die bijna altijd gecombineerd worden met gezellige sociale bijeenkomsten. Het is gelukt om veel gezamenlijke inzet (vrijwilligerswerk) en eigen verantwoordelijkheid bij het merendeel van de bewoners te bewerkstelligen. Voornamelijk door de enthousiaste en professionele aanpak van de trekkers, maar ook omdat zij het aandurven om deelactiviteiten te delegeren aan (groepjes) bewoners.

Vertrouwen bij overheden is onder meer gewonnen doordat het een breed gedragen initiatief is, door de enthousiaste en professionele aanpak en de samenwerking met deskundigen. De trekkers kennen goed de formele wegen bij overheden en fondsen, maar zijn ook goed in staat om informele contacten met strategische personen aan te gaan en te onderhouden. Plannen en activiteiten worden expliciet gecommuniceerd richting overheden en resultaten worden feestelijk gevierd, waarbij ambtenaren en bestuurders altijd worden uitgenodigd. Het initiatief is daarom een goed voorbeeld van een brug slaan tussen de formele systeemwereld en de informele leefwereld. Op deze manier is er bijvoorbeeld een goede samenwerking met Staatsbosbeheer ontstaan, de eigenaar van de meeste gronden.

6 STICHTING NATUURLIJK GRASWEGGEBIED

Introductie

Een aantal bewoners van de Grasweg in Hellevoetsluis hebben initiatief genomen om de ecologische verbindingszone tussen het Graswegbos, het Kooisteebos en de Wetering te ontwikkelen en te beheren. Naar aanleiding van het initiatief van de Graswegbewoners is voor de invulling van het gebied gekozen voor maximale vernatting om een grote ecologische waarde te behalen. Daarnaast zal het gebied als waterberging gaan dienen. Het gebied waar de ecologische verbindingszone tot stand gebracht moet worden ligt aan de oostelijke rand van Hellevoetsluis en bedraagt 7 tot 8 ha. Voor de Graswegbewoners is dit gebied bijna letterlijk hun achtertuin.

Het initiatief bevindt zich nu in een fase dat de plannen worden uitgevoerd en het gebied grotendeels is ingericht. Daarbij nemen de bewoners, die in maart 2007 de Stichting Natuurlijk Grasweggebied (SNG) hebben opgericht, de inrichting en beplanting van het gebied voor hun rekening en een groot deel van het toekomstige onderhoud. De grond wordt ter beschikking gesteld door de gemeente Hellevoetsluis, die eigenaar blijft. De aanleg van het natuur- en waterbergingsgebied neemt het waterschap Hollandse Delta op zich. Het waterschap heeft daarvoor eind 2009 ca. 70.000 m³ afgegraven voor de waterberging. Daarnaast onderhoudt het waterschap in de toekomst het water. De stichting Het Zuid Hollands Landschap garandeert de continuïteit in het geval de Stichting Natuurlijk Grasweggebied in de toekomst om wat voor reden dan ook het beheer niet langer op zich kan nemen (bijv. wegvallen stichting, verhuizen buurtbewoners, etc.). Het Zuid Hollands Landschap heeft hiervoor een langdurig erfpachtcontract afgesloten met de gemeente Hellevoetsluis.

Ontstaan en ontwikkeling initiatief

In het structuurplan van de gemeente Hellevoetsluis is vastgelegd dat er een ecologische verbinding gerealiseerd moet worden tussen het Graswegbos en het Kooisteebos. In juni 2005 is door de gemeente besloten om de kosten van zo'n ecologische verbinding in beeld te brengen. Landschapsbeheer Zuid Holland heeft hiervoor

een verkenning gemaakt waarin drie varianten worden geschetst qua inrichting met bijbehorende aanpak voor financiering: een minimumvariant, een maximumvariant en een tussenvariant (Landschapsbeheer Zuid Holland, 15/12.2005). In een gemeentelijk advies over de ecologische zone Grasweggebied (gemeente Hellevoetsluis, nr. 20060631; 08/24/2006) wordt vervolgens een nieuwe variant genoemd die afgeleid kan worden uit de drie in het rapport genoemde varianten. In het gemeentelijke advies wordt de nieuwe variant aangeraden, waarbij woningbouw de aanleg van de ecologische verbindingzone gedeeltelijk financiert. Daarnaast wordt geadviseerd om onderzoek te laten doen naar de financiële haalbaarheid van en subsidiemogelijkheden om de rest van de aanleg van de ecologische verbinding te financieren.

Gemeente Hellevoetsluis, 24/08/2006

De Graswegbewoners ontvangen daarop in september 2006 een brief van de gemeente Hellevoetsluis, waarin zij worden geïnformeerd over de stand van zaken: het advies voor een vierde variant en het onderzoek naar de financiële haalbaarheid. De bewoners hebben overleg met elkaar en komen vervolgens in november met een conceptplan voor een vijfde variant, waarin ze met een alternatief voor de natuurontwikkeling komen. Met deze variant komt de woningbouw te vervallen en wordt ingezet op maximale vernatting.

“Maar feit is de gemeente wilde graag een ecologische verbinding realiseren, tussen twee bosjes in het gebied. Dat is vastgelegd in een structuurplan en vervolgens is er gekeken naar hoe we dat kunnen financieren. Eén van de dingen die aan de orde kwam met dat financieren met een deeltje woningbouw. Dat heeft de bewoners wakker geschud. Groen ja, maar we gaan niet financieren uit woningbouw, het moet op een andere manier kunnen (...). De stichting heeft gezegd, wij kunnen dat regelen zonder woningbouw.” Respondent gemeente Hellevoetsluis

De redenen voor hun initiatief zijn een combinatie van eigenbelang (geen woningbouw) en interesse in ecologie en waarde hechten aan flora en fauna. Deze combinatie van redenen heeft ertoe geleid dat zij een alternatief hebben ontwikkeld voor de optie van de gemeente en dat de invulling van dit alternatief richting maximale vernatting ging om ‘zo hoog mogelijke natuurwaarden’ te halen. De keuze voor maximale vernatting is opvallend, omdat veel burgers daar niet voor zouden kiezen.

De Graswegbewoners voeren vervolgens gesprekken met het waterschap en met wethouder Joosten. De wethouder was wel enthousiast over hun plan, maar vond dat het nog verdere uitwerking behoefde. Ze hebben daarom financiële ondersteuning vanuit de gemeente gehad om met behulp van Landschapsbeheer Zuid Holland hun variant te professionaliseren. In de tussentijd (eind 2006 - begin 2007) besluiten de bewoners een website te maken (www.grasweggebied.nl), zich in te schrijven bij de kamer van Koophandel en een stichting op te richten: Stichting Natuurlijk Grasweggebied.

In april 2007 overhandigen de Graswegbewoners het rapport over hun met behulp van Landschapsbeheer Zuid Holland geprofessionaliseerde variant aan wethouder Joosten. Hij geeft aan akkoord te gaan met deze vijfde variant mits er aan drie voorwaarden wordt voldaan:

- De grond blijft van gemeente;
- Het gebied moet meerwaarde bieden voor heel Hellevoetsluis en moet dus openbaar en toegankelijk zijn;
- De continuïteit moet gewaarborgd worden. Op het moment dat de stichting niet meer bestaat moet iemand anders het beheer overnemen.

Vervolgens vragen de Graswegbewoners in 2008 steun en medewerking aan Staatsbosbeheer. Deze samenwerking kwam echter niet tot stand omdat zij het gebied dan in eigendom moest hebben en niet uit de voeten kon met de erfpachtconstructie. Daarna benaderden zij het Zuid Hollands Landschap met dezelfde vraag. Deze samenwerking kwam wel tot stand, zo ook de samenwerking met het Waterschap Hollandse Delta, wiens samenwerking gewenst was in verband met de grove inrichting van het gebied en de waterberging. In januari 2009 volgt een officiële brief van het waterschap Hollandse Delta met de bevestiging van de gemaakte afspraken over de inrichting van het Grasweggebied. Eind 2009 ondertekenen de vier partijen (gemeente Hellevoetsluis, waterschap Hollandse Delta, Zuid Hollands Landschap en Stichting Natuurlijk Grasweggebied) een samenwerkingsovereenkomst en oktober 2009 begonnen de graafwerkzaamheden. In het voorjaar van 2010 is de Stichting Natuurlijk Grasweggebied het gebied verder gaan inrichten en beplanten en in september 2010 wordt het openingsfeest gehouden.

Relaties met omgevingsactoren

De Graswegbewoners zijn - om gebruik te kunnen maken van de grond en de waterberging en continuïteit te regelen - allianties en samenwerkingen aangegaan met verschillende partijen. Daarvoor hadden ze te maken met de gemeente Hellevoetsluis, het Waterschap Hollandse Delta en het Zuid Hollands Landschap.

De gemeente Hellevoetsluis vormt een cruciale actor in het proces want zonder gebruikmaking van de grond van de gemeente kon het initiatief niets beginnen. De gemeente Hellevoetsluis stond positief tegenover het initiatief, getuige de financiën die de initiatiefnemers kregen om hun variant verder te ontwikkelen en de grond die zij ter beschikking stelde. De gemeente toonden zich ontvankelijk voor het initiatief omwille van het draagvlak bij burgers en omdat zij het idee had dat het burgerinitiatief meer c.q. andere mogelijkheden had dan de gemeente:

“Het (burgerinitiatief) komt uit de maatschappij zelf, daarom heeft het draagvlak. Het leeft bij hen in de omgeving. Als gemeente zoek je altijd naar manieren om dichtbij de burgers te opereren. Heel vaak is het die beweging (doelt op negatieve reactie), als de beweging de andere kant op gaat, is het bijna onweerstaanbaar om daar niet ‘nee’ tegen te zeggen, tegelijkertijd is het heel lastig.” Respondent gemeente Hellevoetsluis

Maar na aanvankelijk enthousiasme bleek de afstemming tussen de gemeente en de initiatiefnemers moeizaam. Een aspect daarin was dat de gemeente behoefte had aan meer duidelijkheid over de plannen en de voortgang daarvan dan dat de stichting kon geven en/of wilde geven:

“Wij hebben te maken met een overheid die heel erg in de transparantie en rechtmatigheid zit, daarop afwordt gerekend, en een stichting die zegt, dat komt nog wel. Dat zoeken we nog wel uit, geloof ons nou, dat gaan we regelen. Wij willen daar een afspraak over maken, hoe zit dat dan? En wanneer gaan we dan, hoe zit het dan als? De stichting zegt dan, niet zulke vervelende vragen stellen, geloof ons nou, dat komt wel goed. Al dat soort dingen was lastig. Het leuke zit erin, dat het mensen zijn die het hun achtertuin is die betrokken zijn, die ideeën hebben, die allemaal enthousiast zijn, op een manier die wij niet kunnen.” Respondent gemeente Hellevoetsluis

Daarnaast werd volgens de initiatiefnemers de door hen geboden informatie door de ambtenaren niet richting de wethouder gecommuniceerd, wat voor hen dan ook een reden was om in een later stadium ambtenaren te passeren en rechtstreeks richting wethouder en andere bestuurders te communiceren.

“Als je dat niet door hebt als stichting wacht je maar af, wij hebben het goed door gehad, maar anders gebeurt er dus echt niks. Je moet het zelf doen.” Respondent Stichting Natuurlijk Grasweggebied

Er ontstond hierdoor licht tussen bestuur en ambtelijk apparaat, die vanuit het perspectief van de ambtenaren als vervelend is ervaren en daarom hebben zij naar eigen zeggen ‘aan enthousiasme ingeleverd’. Ook redenen die langer terug in de tijd gaan spelen een rol in het wederzijds vertrouwen. Zo zijn de initiatiefnemers van mening dat er in de jaren '90 van de vorige eeuw toezeggingen zijn gedaan door de gemeente Hellevoetsluis (in de persoon van wethouder Joosten die toentertijd ambtenaar was) om het Graswegbos door middel van moeraszones te verbinden met de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur. Vanuit dit idee waren de Graswegbewoners dan ook onaangenaam verrast door de aankondiging van de 4e variant die onder andere woningbouw in het gebied zou inhouden en dit gevoel heeft op de achtergrond een rol gespeeld in de vertrouwens- en samenwerkingsrelatie tussen de gemeente en de initiatiefnemers.

Ondanks dat de afstemming in een eerdere fase soms moeizaam verliep is de gemeente van mening dat de initiatiefnemers enorm veel gedaan en bereikt hebben. En is er ook vanuit de gemeente van tijd tot tijd hard aan getrokken om het proces vlot te laten verlopen. Voorbeelden daarvan zijn de snelle vergunningverlening voor het later ontstane idee om een vleermuizenverblijf te maken en het idee van een medewerker van de gemeente toen het ondertekenen van de samenwerkingsovereenkomst minder soepel liep en er al een persmoment gepland was:

“En toen uiteindelijk heeft iemand bij de gemeente het lumineuze idee gehad om ze niet een overeenkomst te laten ondertekenen maar handtekeningen te laten zetten onder deze tekening.” Respondent waterschap Hollandse Delta

Omdat de ideeën van de initiatiefnemers naar maximale vernatting en waterbergingen neigden, was ook de samenwerking met het waterschap van vitaal belang in het realisatieproces. Gelukkig voor de initiatiefnemers vielen hier wat puzzelstukjes op zijn plaats en paste hun plannen voor de plek heel erg goed in het beleid van het waterschap waardoor zij alle medewerking ontvingen:

“Dat is in dit geval het geluk van de stichting geweest, dat ze precies op de goede plek zitten voor ons. (...) In termen van je watersysteem is dit een gunstige plek om iets te doen.”

Respondent waterschap Hollandse Delta

Na een kleine valse start naar de mening van het waterschap omdat de stichting en Landschapsbeheer Zuid Holland al een plan hadden gemaakt waarin gerekend werd op het waterschap zonder hen te consulteren en er een onhandig bericht over hun bijdrage in de krant was verschenen zonder dat dat was toegezegd, heeft het initiatief een vlucht genomen.

De samenwerking met het waterschap verliep heel soepel. Doordat het plan heel goed in het beleid paste en het waterschap het gebied min of meer in haar schoot geworpen kreeg, hoefden zij minder kosten te maken dan normaliter, hetgeen leidde tot een zeer constructieve houding bij de inrichting van het gebied. Daarnaast had de betrokkene vanuit het waterschap persoonlijk affiniteit met het gebied, hadden de initiatiefnemers zijn sympathie en zag hij de waarde die de initiatiefnemers voor de inrichting en beheer van het gebied konden hebben. Dit resulteerde erin dat hij zich hard maakte voor de ontwikkeling van het gebied binnen, zelfs ook buiten zijn organisatie, en probeerde alles zo goed en zo snel mogelijk te laten verlopen.

“Als het waterschap het in zijn eentje moet doen, dan wordt het meer rechttoe, rechtaan, en dan moet er makkelijk met de grote machine doorheen te crossen zijn. Dus ecologisch kan dit heel interessant worden.” Respondent waterschap Hollandse Delta

De initiatiefnemers hebben het Zuid-Hollands Landschap, die ze zagen als een robuuste partij op het gebied van natuurbeheer en waar door vrijwilligerswerk ook al relaties mee waren, benaderd in verband met het garanderen van de continuïteit. Het Zuid-Hollands Landschap reageerde enthousiast, maar wilde wel zeker weten

dat Staatsbosbeheer het in orde vond dat zij het gingen doen. De initiatiefnemers hebben een actievere rol gespeeld bij het Zuid Hollands Landschap dan ze aanvankelijk voor ogen hadden. Zo moesten de initiatiefnemers tot hun eigen verbazing als intermediair fungeren tussen Staatsbosbeheer en het Zuid Hollands Landschap voor een duidelijk akkoord van Staatsbosbeheer richting het Zuid Hollands Landschap en hebben zij ook een subsidie-aanvraag geregeld:

“Wij hebben een subsidieaanvraag voor het Zuid-Hollands Landschap geregeld. Wij! Wij hebben er helemaal geen verstand van, en wij bellen en kijken in boeken, dan moet je dat, zus en zo invullen. Wij hadden gehoopt en gedacht dat zij dat zouden doen.” Respondent Stichting Natuurlijk Grasweggebied

Toch zijn de initiatiefnemers wel heel blij met de betrokkenheid van het Zuid Hollands landschap, aangezien de vrijwilligers die bij hen aangesloten zijn ‘met hele leuke dingen bezig zijn’ in het Graswegbos zoals muizenonderzoek, vlinderonderzoek, en ze ook een educatieve kant hebben, die overeenkomt met wat de Stichting Natuurlijk Grasweggebied ook zelf voor ogen heeft.

Alhoewel de samenwerking uiteindelijk is beklonken in een samenwerkingsovereenkomst, kan gezegd worden dat de samenwerking tussen de vier partijen niet heel intensief was. De verschillende partijen werkten met name samen met de initiatiefnemers, zij fungeerden als spil. Duidelijk is dat de initiatiefnemers zeer actief zijn geweest in het benaderen en ook activeren van verschillende partijen, wiens steun en medewerking noodzakelijk waren voor het slagen van het initiatief. Dat bij iedereen de wil aanwezig was om het initiatief te doen slagen, stond als een paal stond boven water:

“Je ziet inderdaad bij alle betrokkenen, echt van het meest inhoudelijk tot het meest procedureel een wil om toch door te gaan en ervoor te zorgen dat we dit gewoon doen. Dat is wel heel grappig om te zien.” Respondent waterschap Hollandse Delta

Activiteiten

Veel van de activiteiten van de initiatiefnemers zijn erop gericht geweest mensen en organisaties bij het gebied te betrekken, zoals hierboven aan de orde is. Daarnaast zijn ook verschillende onderzoeken gedaan. Er is onderzoek gedaan naar de financiële mogelijkheden van de verbindingzone (Oranjewoud, 2007). De ecologische invulling van het beheer is onderzocht (Landschapsbeheer Zuid Holland 2007) en er is gekeken naar de archeologie van het gebied door middel van grondboringen (BOOR, 2008). Daarnaast zijn er verschillende inventarisaties gedaan van broedvogels (Sovon, 2008), muizen (Alewijn, 2007) en nachtvlinders (Rooij, 2007).

Ook hebben de initiatiefnemers meegedaan aan en zijn ze genomineerd voor de Paul Fentener van Vlissingen AD Natuurprijs en hebben ze in andere gremia presentaties gehouden over hun initiatief, zoals bijvoorbeeld op de Klimaatmarkt Hellevoetsluis en op een symposium van Landschapsbeheer Nederland. SNG heeft ook aan de Landelijke Opschoondag haar steentje bijgedragen door het gebied op te schonen met door de gemeente aangeboden grijpstokken. Tot slot zijn er enkele excursies georganiseerd. In de toekomst zullen er verschillende activiteiten gericht zijn op de inrichting van het gebied.

Strategieën

De trekkers van het initiatief hebben geprobeerd de **buurtbewoners erbij te betrekken**. Dat blijkt uit de organisatie van verschillende informatie- en overlegavonden met buurtbewoners, maar ook uit de nieuwsbrieven die ze versturen. Vrijwel alle buurtbewoners zijn enthousiast en zijn 'groen gezind', hetgeen overeenkomt met de toekomstige invulling van het gebied. Toch steekt de energie die anderen er in steken en de feedback die ze aan geven schril af tegen de energie die de vier trekkers er in stoppen.

Ze kiezen voor **relaties en samenwerking met verschillende partijen**, die elk voor een aspect van of voorwaarde voor de realisatie van hun plan konden zorgen. Zonder medewerking van deze partijen, was het voor het initiatief heel moeilijk geworden. Daarbij was de medewerking van de gemeente het meest cruciaal, aangezien toestem-

ming voor het gebruik van het gebied absolute voorwaarde was voor hun ideeën. Daarnaast was de medewerking van het waterschap Hollandse Delta met name van belang vanwege de voor de initiatiefnemers meest ideale inrichting (lees: maximale vernatting en waterberging) van het gebied. De benadering van het Zuid Hollands Landschap is gerelateerd aan de voorwaarde van de gemeente om continuïteit te waarborgen. Het idee van het benaderen van specifiek deze organisaties had te maken met het beeld van de initiatiefnemers dat dit **'grote robuuste partijen'** zijn.

In de beginfase van het initiatief, waarbij het overtuigen van de gemeente betreffende de geschiktheid van hun vijfde variant het voornaamste doel was, hebben ze sterk **gelobbyd**. Ze hebben daarbij diverse keren contact gezocht met politieke partijen, raadsleden etc. Ze hebben inspraakmomenten bijgewoond, hebben bij alle partijen presentaties gegeven, etc. In relatie tot de verschillende betrokkenen van de gemeente, zijn de initiatiefnemers heel vasthoudend geweest. En dat betekende ook dat ze rechtstreeks richting wethouder gingen op het moment dat ze het gevoel hadden dat de ambtenaren een remmende factor waren.

De Stichting Natuurlijk Grasweggebied is zich zeer bewust van de waarde van een **goede PR**. Naar eigen zeggen hebben ze de media 'heel actief geselecteerd':

"Ik heb ze (radioprogramma Vroege Vogels) gebeld en ik werd toen teruggebeld. Alle lokale en regionale blaadjes hebben we benaderd." Respondent Stichting Natuurlijk Grasweggebied

'Het bij elkaar halen van grote namen' speelde een grote rol in de PR:

"Als je sponsoring hebt van de lokale timmerman is het hartstikke leuk, maar als je het waterschap of het Zuid Hollands landschap of de Fentener van Vlissingen, dan moet het wel goed zijn." Respondent Stichting Natuurlijk Grasweggebied

En als je het radioprogramma Vroege Vogels geïnteresseerd krijgt voor je initiatief, dan blijkt de wethouder daar makkelijk voor te porren.

Daarnaast maakt het versturen van nieuwsbrieven, het maken en onderhouden van een vrij uitgebreide website en het houden van presentaties onderdeel van hun

PR. Ook over andere vormen van PR is nagedacht: Zo hebben ze het reclame- en informatiebord dat ze hadden gemaakt voor de presentatie aan de raadscommissie achtergelaten en deze staat nu nog steeds bij de ingang van het gemeentehuis. En ze hebben een eigen logo en heuse Mascotte, Nora van de Noort genaamd. Tevens is het organiseren van een openingsbijeenkomst onderdeel van de PR. Voor de invulling van het dagprogramma wordt 'groot' gedacht: idealiter wordt het een compleet programma met mensen die het komen openen, mensen die een presentatie komen houden en de aanwezigheid van verschillende organisaties en mensen.

Het **formaliseren en professionaliseren** van het initiatief is een bewuste strategie. Het oprichten van een stichting wordt als belangrijk ervaren richting de buitenwereld en gezien als een professionaliseringsslag. Anders professionaliseringsacties zijn bijvoorbeeld het inhuren van een accountant.

Alhoewel ze formeel een stichting zijn en zichzelf naar buiten toe als stichting neerzetten, is de **samenwerking binnen het initiatief informeel**. De samenwerking tussen de vier trekkers is in belangrijke mate gestoeld op de **capaciteiten en kennis** waarover een ieder beschikt. Ook de omringende partijen merken op dat een ieder zijn eigen takenpakket heeft naar aanleiding van waar ze goed in zijn:

“D. (voorzitter Stichting Natuurlijk Grasweggebied) is meer van, die bewerkt de wethouder en die staat voor de hele gemeenteraad een presentatie te houden over wat ze willen en die is meer van het lobbywerk en het bij elkaar krijgen van het geld en zorgen dat dingen goed op papier staan en S. (secretaris Stichting Natuurlijk Grasweggebied) is meer van de mensen bij elkaar houden en zorgen dat er wat gebeurt en het aanjagen.” Respondent waterschap Hollandse Delta

Ook wisselden de initiatiefnemers van strategieën en wisten ze daarbij goed **gebruik te maken van de verschillende gezichten** die ze hebben, hetgeen voor de omliggende partijen soms moeilijk in te schatten was:

“De stichting is wel een beetje een veelkoppig iets. Je hebt S. (secretaris Stichting Natuurlijk Grasweggebied), de algemene duizendpoot die alles regelt en doet en draagvlak creëert en D. (voorzitter Stichting Natuurlijk Grasweggebied) op de momenten dat het ertoe

doet, dan komt hij als een duveltje uit een doosje (...) Dat was elke keer weer een verrassing, welke van de twee het nu weer werd.” Respondent gemeente Hellevoetsluis

Een andere belangrijke strategie is het **inzamelen van geld** om de inrichting te realiseren. Subsidies spelen daar een belangrijke rol in. Ze hebben verschillende subsidies aangevraagd voor zichzelf en de andere betrokken partijen en ook verschillende gehonoreerd gekregen. Zo hebben ze 145.000 euro aan provinciale subsidies ontvangen en 10.000 euro voor natuur en erfgoed van de ANWB. Daarnaast hebben ze meegedaan aan verschillende prijsvragen en maken ze gebruik van sponsoring:

“En dat is ook iets om te kijken. De oeverwaluwwal zelf, die te laten sponsoren door een bedrijf, waarmee een bedrijf zijn naam eraan kan verbinden. En hetzelfde geldt voor beeldbepalende bomen om dat aan een bedrijf te verkopen. Hetzelfde met de vogeluitkijkplaats, daar zou je ook nog van kunnen zeggen, dat wordt lastiger, maar bepaalde elementen, bankjes kun je verkopen en daar kun je marge tussen zetten om in onze beheerpot te stoppen om te zorgen dat we zo meteen alles goed kunnen beheren. En zo moeten we ook gereedschap gaan kopen. Dat zijn ook dingen waar we een stuk sponsoring voor kunnen regelen.” Respondent Stichting Natuurlijk Grasweggebied

Daarnaast wisten de initiatiefnemers **handig in te spelen op toevallige gebeurtenissen**. Zo bleek het raadslid dat toevalligerwijs een lift van de initiatiefnemers had gekregen, opeens het voortouw te nemen nadat hij bij de initiatiefnemers in de auto had gezeten en hun verhaal had aangehoord:

“Het was heel grappig, ik ging jou (ander initiatiefnemer) ophalen, bij je moeder, en in dezelfde wijk woont Hofman van de VVD, wij zien hem staan en zullen we hem voor de grap vragen of hij een lift wil? Wij riepen uit dat raam, we zagen hem instappen in een auto, meneer Hofman, wilt u misschien een lift van ons? Nou, dat komt eigenlijk heel goed uit, want zijn vrouw moest eigenlijk ergens anders heen. Dat was heel grappig. En vervolgens tijdens de vergadering nam hij het voortouw, dit moeten we eigenlijk wel doen, want dat is hartstikke leuk.” Respondent Stichting Natuurlijk Grasweggebied

Niet alle strategieën zijn doelbewust. De strategieën komen ook tot stand gedurende het proces en **in interactie met anderen**, zoals blijkt uit het volgende citaat:

“Net zoals de vleermuizenbunker, is door J. (betrokkene vanuit waterschap Hollandse Delta) geboren, ... die is daar gewoon zo ingeschoven, ja, maar daarmee heb je weer een hele nieuwe doelgroep van mensen die je erbij krijgt en zo haakt alles elke keer aan.

Interviewer: Dus het is geen master-plan?

Nee niet echt, het is meer synergie. Het voor elkaar krijgen is wel een plan, maar nu de verdere invulling, is hoe het loopt.” Respondent Stichting Natuurlijk Grasweggebied

Conclusies

De initiatiefnemers hebben voor het realiseren van hun initiatief allianties gemaakt met andere partijen, waarbij zij een voorkeur hadden voor ‘robuuste, grote partijen’. De samenwerking met de vier partijen is daarbij essentieel voor het slagen van het initiatief.

Naast het ter beschikking stellen van de grond door de gemeente, is de passendheid van het initiatief in het beleid van het waterschap een belangrijke succesfactor in de uitvoering van de plannen zoals ze nu zijn. Als dit niet het geval was geweest, dan was het een geheel andere situatie geworden:

“Als dit idee had gelegen in een peilgebied waar we waterberging genoeg hadden, dan was het verhaal heel anders geweest. Dan hadden we misschien een stimuleringssubsidie van een paar duizend euro kunnen geven, maar dan was het afgelopen.” Respondent waterschap Hollandse Delta

Daarnaast hebben de initiatiefnemers het getroffen met de persoon van het waterschap. Gedurende het proces nam hij de lead in het ontwerp, zonder dat dat zo gevoeld werd. Hij is uiteindelijk heel sturend geweest, juist door allerlei toevoegingen en zaken te opperen waar de initiatiefnemers nog niet aan gedacht hadden. Zijn bemoeienis werd door de initiatiefnemers als zeer constructief ervaren. Zijn achtergrond als eco-bioloog en zijn persoonlijke interesse in ecologie, maakte dat hij er veel meer van maakte en ook op eigen initiatief een vleermuizenbunker heeft geregeld.

Andere kenmerkende en belangrijke elementen van de aanpak van de initiatiefne-

mers is hun de volharding en hun uithoudingsvermogen. Als zij er niet heel veel tijd en energie in hadden gestopt en constant bij mensen aan de bel hadden getrokken, zou dit initiatief nooit zo ver gekomen zijn.

De samenwerking van de initiatiefnemers met de andere partijen is niet altijd makkelijk maar wel succesvol. Daarbij valt op dat de samenwerkingen die soepeler gingen ook informeler van aard waren. Bij de gemeente was de afstemming moeizamer, en ging het er formeler aan toe, en gingen de initiatiefnemers naar de gemeente. De betrokkene vanuit het waterschap had een informelere houding en ging naar de initiatiefnemers thuis toe en besprak stapje voor stapje met de initiatiefnemers de plannen.

7 CONCLUSIES

Wie met burgerinitiatieven te maken krijgt, loopt vroeg of laat tegen de vraag op welke wegen ze nu eigenlijk bewandelen. Deze analyse van Stichting IJsselhoeven, Stichting Natuurlijk Grasweggebied, Stichting Boermarke Essen en Aa's en Stichting Lingewaard Natuurlijk heeft als doel om inzichtelijk te maken welke strategieën burgerinitiatieven hanteren en waarom, hoe de strategieën worden ervaren door de omgeving van de initiatieven en welke samenhang er bestaat tussen de ogenschijnlijk geheel verschillende strategieën. Conclusies hierover worden in het licht geplaatst van vertrouwen tussen een burgerinitiatief en overheden.

Strategieën van burgerinitiatieven

Uit de onderzochte voorbeelden blijkt dat initiatiefnemers verschillende - in abstractieniveau variërende - strategieën naast elkaar gebruiken. Tevens kiezen initiatiefnemers voor een combinatie van strategieën. Maar dat is lang niet altijd heel bewust of van te voren gepland. Op hoofdlijnen wijken de strategieën niet heel erg af per initiatief, wel in de mate en vorm waarin de strategieën worden toegepast.

Een strategie die in elke beginfase een belangrijke rol speelt, is het organiseren van draagvlak of medestanders. Het gaat dan om het verkrijgen van sympathie van andere bewoners (Stichting Boermarke Essen en Aa's) of over het maken van verbindingen met wensen uit het gebied (Stichting IJsselhoeven). Dit is enerzijds nodig om goed te weten wat er speelt, om de activiteiten goed te kunnen uitvoeren (bijvoorbeeld als veel vrijwilligers nodig zijn) en om de juiste mensen in te schakelen. Maar anderzijds is het voor initiatieven vaak ook belangrijk om te laten zien dat het een breed gedragen initiatief is, zodat overheden en fondsen overtuigd worden om ondersteuning te bieden.

Verder vormt lobbyen bij strategische personen (met name bij overheden) een belangrijk onderdeel van de aanpak, om sympathie of medestand voor hun doelen en acties op te wekken. Daarbij valt op dat de initiatiefnemers soms ambtenaren passeren en zich rechtstreeks wenden tot bestuurders omdat dat meer en vlugger resultaten oplevert (bijvoorbeeld Stichting Natuurlijk Grasweggebied en Stichting Boermarke Essen en Aa's). Deze bestuurders, veelal wethouders, zijn daar ook ont-

vankelijk voor omdat een burgerinitiatief voor hen vaak een goede manier is om politiek te 'scoren'. Het lobbyen van de initiatiefnemers is er uiteindelijk op gericht om medewerking (goedkeuring, ondersteuning, financiering, etc.) te krijgen of zelfs om over te gaan tot een samenwerking.

Initiatiefnemers maken ook veel werk van communicatie en PR bij het realiseren van hun initiatief. Zij hebben daarbij vaak oog voor het belang van beeldmateriaal in het overtuigen van mensen, denk daarbij aan foto's van jonge uilen in visiedocumenten (Stichting Lingewaard Natuurlijk) of van een ree in een presentatie aan de gemeente (Stichting Natuurlijk Grasweggebied). Andere activiteiten in het kader van communicatie en PR zijn websites, mooie publicaties, feestelijke bijeenkomsten, excursies, tentoonstellingen en presentaties. De media wordt veelal actief opgezocht om ruchtbaarheid te geven aan hun plannen en activiteiten, om medestanders te vinden en om het belang van hun plannen te onderstrepen. Deze strategie borduurt voort op het verkrijgen van sympathie en beoogt de bekendheid te verhogen en reacties te verkrijgen van mensen of organisaties die buiten de directe invloedssfeer met vergelijkbare initiatieven bezig zijn.

In het verlengde hiervan is het vormen van coalities van burgerinitiatieven met andere partijen en organisaties een andere belangrijke strategie. Allianties worden soms gevormd omdat de nieuwe partijen voor een aspect van of voorwaarde voor de realisatie van het plan kunnen zorgen, of omdat de betrokkenheid van deze partijen meer gewicht in de schaal kunnen leggen (bijvoorbeeld het betrekken van onafhankelijke experts door de Stichting Boermarke Essen en Aa's en Stichting IJsselhoeven).

Als men coalities aangaat, dan wordt het professionaliseren van de organisatie, zoals het aanstellen van betaalde projectleiders (Stichting IJsselhoeven), of het inhuren van een accountant (Stichting Grasweg Natuurlijk) en het schrijven van projectplannen en visiedocumenten als voorwaarde gezien om serieus genomen te worden en om formele wegen te kunnen bewandelen. Maar het kan ook bijdragen aan een soepeler verloop van de interne organisatie, zeker naarmate deze ingewikkelder wordt (Stichting IJsselhoeven). Teveel formaliseren kan het initiatief echter doen verzanden in abstracte discussies over wat er allemaal geformaliseerd moet worden en wegdrijven van echte acties. Naast een professionele organisatie, zijn de initiatiefnemers

zelf veelal zeer bekwaam, zowel bestuurlijk als op het gebied van leefomgeving, en wat sociale vaardigheden betreft. Opvallend daarbij is dat hun professionele werk vaak overeenkomt met het werk dat ze voor het initiatief doen.

Bij alle vier de initiatieven hebben de initiatiefnemers er voor gekozen niet alleen te professionaliseren maar ook te institutionaliseren door een stichting op te richten. De reden hiervoor is dat de burgerinitiatieven dan serieuzer worden genomen door de omgeving, maar het worden van een rechtspersoon is ook een noodzakelijke voorwaarde om in aanmerking te komen voor subsidie.

Het organiseren van financiële ondersteuning is een belangrijk onderdeel van de strategie van burgerinitiatieven, hoewel de mate waarin initiatieven hierop steunen zeer verschilt. Sommige initiatieven zetten vooral in op het vinden van financiering voor hun activiteiten (Stichting Natuurlijk Grasweggebied), andere initiatieven vooral op het vinden van vrijwilligers die het werk uitvoeren (Stichting Lingewaard Natuurlijk) en weer andere initiatieven op beide (Stichting IJsselhoeven en Stichting Boermarke Essen en Aa's).

Ondanks de institutionalisering blijven initiatieven intern vaak informeel van karakter. Omdat hun omgeving met name institutioneel van aard is, proberen de initiatiefnemers een brug te slaan tussen die informele en formele wereld. Dit gebeurt door goed ingevoerd te zijn in de formele procedures en regels en door goede (informele) contacten en relaties te hebben met mensen die opereren in die formele wereld. Oriënterende gesprekken met beleidsmensen spelen daarbij een belangrijke rol bij het verkennen van mogelijke subsidieaanvragen of van toestemming binnen zekere beleidsmatige en juridische kaders. Ook uitnodigingen op feestelijke informele gelegenheden bij het vieren van een heuglijk resultaat (Stichting Boermarke Essen en Aa's, Stichting Natuurlijk Grasweggebied) kunnen positief uitwerken in het slaan van de brug tussen de verschillende werelden.

De meeste van de geanalyseerde initiatieven hanteren een constructieve houding richting overheden en presenteren zich bewust niet als een actie- of verzetsgroep. In het geval ze wel direct reageren op plannen of ingrepen van overheden, gaan ze veelal over tot het uitwerken van alternatieven.

Tot slot blinken de onderzochte burgerinitiatieven uit in uithoudingsvermogen en volharding. De aanpak van de initiatieven is er één van een lange adem. In alle gevallen zijn de initiatiefnemers steeds degenen die blijven vasthouden en steeds weer opnieuw actie ondernemen. Dit lijkt - mits in gepaste mate - een noodzakelijke voorwaarde voor de voortgang van het initiatief. Maar wanneer de vasthoudendheid te extreem wordt, kan deze handelingswijze ook contraproductief werken doordat deze door de omgeving als te lastig wordt ervaren.

Waarom deze strategieën

In de burgerinitiatieven worden persoonlijke interesses en belangen gekoppeld aan een publieke zaak. Giddens (1991) spreekt in dit kader over 'life politics' (levenspolitiek). Levenspolitiek gaat in op de koppeling van politieke en maatschappelijke doelen aan persoonlijke keuzes en bijbehorende leefstijlen van burgers. De initiatiefnemers streven een ideaal na. Er wordt ook vaak gerefereerd aan bezieling, passie, herinneringen aan jeugd, etc. Omdat de burgerinitiatieven zo sterk verbonden zijn met het persoonlijk leven en de bezieling van de initiatiefnemers, wordt bijzonder veel energie in de initiatieven gestoken en kunnen ze zeer vasthoudend zijn. Behalve dat de initiatieven sterk drijven op persoonlijke idealen en keuzes zijn ook maatschappelijke doelen verankerd in de doelstelling van het initiatief. Er is met andere woorden sprake van levenspolitiek (Giddens, 1991). Vanwege de maatschappelijke doelen van de initiatieven zijn andere organisaties en partijen in de omgeving een belangrijke factor in de strategieën. De basis van veel van de bovenstaande strategieën ligt in een goede interactie met de actoren in de omgeving.

Het institutionaliseren, maar ook het professionaliseren komt met name voort uit de (gepercipieerde) noodzaak om tot goede interactie met de omgeving te komen. Het gaat dan om serieus genomen worden, een vertrouwensrelatie opbouwen, of juist om steun (bijvoorbeeld in de vorm van subsidie). Bij deze gerichtheid op interactie dient echter een nuancering te worden gemaakt. Het is voor burgerinitiatieven namelijk ook erg belangrijk om op eigen benen te staan (autonomie) en daarvoor de capaciteit, kennis en kunde aanwezig te hebben. En behalve dat het institutionaliseren en professionaliseren functioneel zijn in de interactie met de omgeving,

dragen ze ook bij aan de zelfwerkzaamheid en autonomie van het initiatief zelf. Autonomie is dus belangrijk voor het initiatief zelf, maar heeft ook een belangrijke functie in het beeld en waardering van de omgeving. Gemeenten vinden het positief als het initiatief op eigen benen staat en zichzelf rechten maar ook plichten toedicht, dit wekt juist vertrouwen. Er is dus naast een spanningsveld tussen autonomie en zelfwerkzaamheid enerzijds en de interactie met de omgeving anderzijds, ook sprake van een wisselwerking. Het opbouwen van vertrouwen, de machtsrelaties tussen de verschillende actoren, al deze zaken spelen daar een rol in.

Soorten strategieën

Op theoretische gronden is een driedeling van soorten strategieën gemaakt, waarin belangrijke elementen van burgerinitiatieven zoals autonomie en de interactie met de omgeving, worden geadresseerd: (1) basisprincipes van een initiatief, (2) interactieve aspecten en (3) operationele aspecten. Dit zijn alle drie belangrijke elementen in het realiseren van een initiatief.

Principiële strategieën zijn de basisideeën achter de aanpak van het burgerinitiatief. Het zijn de strategieën die niet ter discussie staan, ook niet in relatie tot de buitenwereld, en die gesteund worden door de betrokkenen. De principiële strategieën vormen een soort 'hoofdrichting', en komen voort uit de blik waarmee ze zichzelf en de buitenwereld bekijken en tegemoet treden. Het gaat in deze strategie dus om het voornaamste doel en de relatie met de hoofdrichting qua wijze van realiseren.

Interactieve strategieën ontstaan in de loop der tijd en in wisselwerking met omgevingsactoren. Zij worden veelvuldig bijgesteld, op basis van actie en reactie. Dit hoeft niet altijd gepland te zijn, maar kan ook onbewust en/of intuïtief. Veelal gaat het om het verkrijgen van macht, maar ook om het opbouwen van een vertrouwensrelatie.

Operationele strategieën zijn de strategieën die hoe dan ook handig of goed zijn om te ondernemen. Het kan een breed scala aan activiteiten zijn, gericht op het bekend of belangrijk maken van het initiatief en het opbouwen en peilen van de beeldvor-

ming. Ze richten zich op het 'op de kaart zetten' van een initiatief en tevens op het inwinnen van reacties (sociale antennefunctie).

In figuur 2 volgt een beeld van hoe deze drie soorten strategieën per casus ingevuld kunnen worden.

Samenhang en ontwikkeling van strategieën

In bovenstaande is duidelijk geworden dat strategieën niet altijd helemaal 'bewust' of 'planmatig' zijn, maar dat ze ook onbewust, intuïtief, flexibel, veranderlijk en pragmatisch kunnen zijn. Sommige strategieën zijn welbewust bedacht en ingezet, andere strategieën ontstaan meer tijdens de rit omdat dat op het moment zo het beste uitkomt (dit zijn vaak de interactieve strategieën, maar ook de operationele). Strategieën zijn dus planmatig én pragmatisch.

Toch valt er een samenhang te ontdekken. Omdat principiële strategieën zorg dragen voor de identiteit van het initiatief, kan men op basis hiervan interactieve strategieën ontplooiën. Men gaat de interactie aan als men overtuigd is waar men voor staat. Deze interactieve strategieën lijken te zijn ingebed in operationele strategieën. Sommige operationele strategieën zijn vrij ongericht en verkennen de omgeving en de mogelijkheden daarin, op basis waarvan men strategische interactiemogelijkheden onderscheidt. Eerst wordt er bijvoorbeeld informatie ingewonnen hoe het initiatief ligt bij medebewoners, voordat men naar een politicus stapt (zoals balletjes opgooien bij sociale bewonersbijeenkomsten van de Boermarke Essen en Aa's).

Hierdoor zijn er inconsequenties en ambivalentie op te merken. Interne meningsverschillen over vervolgstappen worden niet altijd opgelost tot het niveau van volledige consensus. Verder wordt er op verschillende paarden tegelijk gewed, zoals het winnen van de algemene sympathie via een mediaoffensief en het binnenhalen van subsidie waarbij veel media-aandacht de subsidieverlener juist in verlegenheid kan brengen (ten overstaande van de gehele wereld beloont hij een particulier initiatief waarvan niemand kan voorspellen wat daarvan de precedentwerking is). Ambivalent, omdat sommige personen in het initiatief een persoonlijke vertrouwensband kunnen hebben met ambtenaren en of politici, terwijl anderen in hun acties juist uitgaan van wantrouwen.

Figuur 2

	<i>Stichting IJsselhoeven</i>	<i>Stichting Lingewaard Natuurlijk</i>
Principiële strategieën	<ul style="list-style-type: none"> • Mobiliseren van bewoners en kennis om teloorgang IJsselhoeven tegen te gaan • Financiering zoeken voor onderhoud IJsselhoeven als onderdeel landschap • Constructieve houding (geen actiegroep)	<ul style="list-style-type: none"> • Zelfwerkzaamheid om zelf actief landschap en natuur te beheren • Mobiliseren van vrijwilligers • Constructieve houding (geen actiegroep)
Interactieve strategieën	<ul style="list-style-type: none"> • Projectplannen en subsidieaanvragen • Samenwerking met maatschappelijke organisaties en experts • Gebruik maken van boegbeeld	<ul style="list-style-type: none"> • Lobbyen richting gemeente, waterschap en natuur- en landschapsorganisatie • Medestanders zoeken • Projectplannen en visiedocumenten
Operationele strategieën	<ul style="list-style-type: none"> • Website • Benaderen lokale en regionale pers • Excursies • Publicaties	<ul style="list-style-type: none"> • Website • Excursies • Presentaties • Publicaties

Stichting Boermarkte Essen en Aa's

- Gezamenlijkheid en zelfwerkzaamheid bewoners creëren om cultuurhistorisch landschap terug te brengen
- Medestand zoeken (onder andere bij grondeigenaar)
- Constructieve houding (geen actiegroep)

-
- Plan maken en presenteren
  - Informele lobby richting overheden
  - Samenwerking met experts en professionals

-
- Website
  - Ludieke activiteiten
  - Opzoeken media-aandacht
  - Organiseren sociale gelegenheden
-

Stichting Natuurlijk Grasweggebied

- Ontwikkeling eigen alternatief voor natuurontwikkeling zonder huizenbouw
- Medestand en instemming zoeken
- Financiering zoeken voor inrichting gebied
- Interactieve strategieën

-
- Lobbyen richting gemeente, waterschap en natuur- en landschapsorganisatie
  - Projectplannen en subsidieaanvragen
  - Samenwerking met grote robuuste partijen
  - Operationele strategieën

-
- Website
  - Excursies
  - Presentaties
  - Opzoeken media-aandacht
-

Soms zijn strategieën zo vanzelfsprekend onderdeel van (de cultuur van) het initiatief, dat ze ongemerkt (onbewust) worden opgepakt. Dit betreft meestal de principiële strategieën, maar ook operationele strategieën kunnen een gewoonte worden zoals het standaard uitnodigen van de pers bij bijeenkomsten of het maken van mooie publicaties. Ook als een burgerinitiatief iets welbewust (met een duidelijke reden en motivatie) onderneemt, is het de vraag hoe het uiteindelijk uitpakt. Het effect van hun handelen is niet altijd helemaal te overzien. Dat wordt meestal ook niet als probleem ervaren, maar als een stijl van werken die veel mogelijkheden biedt.

Relatie met omgeving

Vanuit het idee dat interactieve strategieën ingebed zijn in operationele strategieën is de vraag relevant of de zoektocht naar sympathie in de omringende gemeenschap als noodzakelijke voorwaarde wordt gezien voor het aangaan van een positieve en op vertrouwen gebaseerde relatie met de overheid. Om hier in concluderende zin een gevolgtrekking uit te maken wordt eerst stilgestaan bij de relatie met de directe omgeving, gevolgd door een korte analyse van de wederzijdse onzekerheden tussen initiatief en overheid, waarna er wordt ingegaan op signalen van opgebouwd vertrouwen.

Naaste omgeving / andere bewoners

Sommige initiatieven zijn meer gericht op het betrekken van de directe omgeving en medebewoners dan andere initiatieven. Stichting IJsselhoeven is een voorbeeld waarbij de trekkers zeer actief zijn in het betrekken en mobiliseren van bewoners. Ook de trekkers van de Stichting Boermarke Essen en Aa's hebben veel draagvlak, vertrouwen en actieve inzet bij bewoners gegenereerd door keukentafelgesprekken te voeren en door het delegeren van werkzaamheden aan groepjes bewoners. Verder hebben de trekkers door zelf veel inzet en bevlogenheid te tonen, anderen gemotiveerd om zelf ook bij te dragen. Goed voorbeeld doet volgen.

Naast dat het soms wel en soms niet expliciet het doel is om mensen uit de directe omgeving te betrekken, lukt het in het ene geval ook beter dan in het andere. Veelal zijn er een klein aantal mensen echt actief en zit er een grotere schil van mensen omheen die zich af en toe inzetten. In het geval van de Stichting Grasweggebied

Natuurlijk worden de activiteiten van de trekkers wel gesteund door de andere bewoners, maar is er niet veel animo om zelf ook bij te dragen. Daarbij lijkt er een relatie te bestaan tussen het doel van de initiatiefnemer(s) en het doel van het initiatief: Naarmate de relatie tussen de doelstelling van de initiatiefnemer en de doelstelling van het initiatief directer is, lijken er minder mensen aan te haken. Naarmate de doelstelling meer open is en soms zelfs gezamenlijk wordt ingevuld, lijken er meer mensen aan te haken. Hier lijkt de relatie tussen openheid en vertrouwen (Giddens, 1984; McAllister, 1985) een rol te spelen.

Wederzijdse wrijving en onzekerheden tussen initiatief en overheid

Hoe interactief de aanpak van een burgerinitiatief vaak is, het initiatief blijft wel steeds degene die aan de bel moet trekken gedurende het proces. Het initiatief gaat niet verder op het moment dat de initiatiefnemer het er bij laat. Hier moet de initiatiefnemer in de praktijk een dunne lijn bewandelen, aangezien de vasthoudendheid ook irritatie opwekt bij de personen en organisaties die ermee te maken hebben. En uiteindelijk kan deze irritatie als deze te hoog oploopt ook averechts werken. In alle gevallen verloopt het proces wederzijds niet zonder ergernis, het gaat echter om de mate waarin. Zowel de initiatiefnemer als de omgevingsactoren snappen de houding vaak wel van elkaar, en zien ook dat die vasthoudendheid ook in bepaalde mate nodig is, ook in het overtuigen en aanzetten tot handelen van de omgevingsactoren.

Verder is het feit dat initiatiefnemers altijd meerdere peilen tegelijk afschieten en ook veranderlijk zijn in hun aanpak, voor overheden en andere organisaties vaak moeilijk om mee om te gaan. De samenwerking van de initiatiefnemers met andere partijen is niet altijd makkelijk. Er is bijna altijd wel een moeilijk moment en sprake van wederzijdse frustratie. Daar zijn verschillende redenen voor die te maken hebben met verschil in werkwijze en verschil in houding ten aanzien van de activiteiten waar men mee bezig is. Een organisatie als een gemeente heeft te maken met aspecten als verantwoording afleggen, afrekenbaarheid, controle, democratische legitimiteit, etc. De cultuur van een initiatief is veel informeler. Voor de initiatiefnemers is het veelal persoonlijker en ligt het dichterbij emoties, dan bij betrokkenen vanuit overheden of andere organisaties. Dat uit zich in veel energie en bevologenheid. Ook is er soms een verschil in tijdsbesteding en focus, doelende op daadkracht op de korte termijn versus draagkracht en continuïteit op de lange termijn. Daarnaast spelen op de

achtergrond verschillen rondom rollen en taken van burgers en rollen en taken van overheden. Deze rollen en taken zijn namelijk aan verandering onderhevig. In relatie tot burgerinitiatieven worden ambtenaren soms in mindere mate op hun inhoudelijke expertise aangesproken, maar wordt in toenemende mate van hen verlangd een regierol in te nemen. Lang niet alle ambtenaren zijn overtuigd van de waarde van burgerinitiatieven, en voelen zich soms miskend en aangetast in hun mandaat en professie.

Er zijn grote verschillen waar te nemen in ontvankelijkheid van overheidszijde. De stichting IJsselhoeven kwam grote verschillen tegen wat betreft openheid voor en vertrouwen in hun initiatief tussen de twee betrokken provincies en ook tussen de verschillende gemeenten. Bij de ene organisatie is ook al meer ervaring met private initiatieven en is samenwerking meer gesneden koek dan bij de andere organisatie. Een ander belangrijk aspect in de relatie met de overheid en andere organisaties is de passendheid in beleid. Deze organisaties zijn over het algemeen alleen geïnteresseerd in burgerinitiatieven die een bijdrage leveren aan hun eigen beleid. Alleen die vormen van burgerinitiatief willen zij ondersteunen of alleen met die willen ze samen werken.

Trekkers van een burgerinitiatief zijn veelal vrijwillig en persoonlijk betrokken bij de doelstelling van het initiatief. Gemeenten, fondsen ed. zijn veelal 'professioneel' betrokken. Dit suggereert dat een burgerinitiatief niet professioneel zou kunnen werken, maar dit is zeker niet waar. Het verschil is eerder dat de één wordt betaald en dat de ander het doet omdat hij het leuk c.q. belangrijk vindt. Soms is de scheidslijn ook minder duidelijk, bijvoorbeeld in het geval dat (de activiteiten van) het burgerinitiatief gekoppeld zijn aan de professie van de initiatiefnemers, zoals vaak voorkomt.

Er zijn dus verschillen in doelen, motivatie en wijze van werken tussen een burgerinitiatief en de institutionele omgeving. Strategieën die helpen om een brug te slaan tussen deze twee werelden, dragen bij aan het succes van het burgerinitiatief. Voorbeelden om meer vertrouwen tussen de twee werelden te realiseren zijn professionaliseren, institutionaliseren en formaliseren. Maar aan de andere kant ook door informele (vertrouwelijke) relaties met strategische personen binnen overheden aan te gaan en te onderhouden.

De vier voorbeelden laten verschillen zien in het overwinnen van wederzijdse wantrouwen, onbegrip of onwetendheid. Een positief voorbeeld hiervan is de goede en vertrouwelijke relatie van Stichting Boermarke Essen en Aa's met Staatsbosbeheer, en een negatief voorbeeld is het wantrouwen tussen Stichting Natuurlijk Grasweggebied en de gemeente. In het geval van de Graswegbewoners lijken ervaringen uit het verleden hun 'frame' in het heden te hebben beïnvloed. De initiatiefnemers zijn namelijk van mening dat er in 1999 toezeggingen gedaan zijn met betrekking tot het invullen van het gebied met groen, die volgens hen nooit zijn nagekomen.

Ontstaan van vertrouwen

Initiatieven hebben te maken met overheden (en personen binnen die overheden) die verschillend aankijken tegen en omgaan met burgerinitiatieven. Dit is afhankelijk van het gevoerde beleid, van de visie van de bestuurders, van karakters en capaciteiten van individuele ambtenaren etc. Sommige strategieën werken daarom beter bij de ene overheid dan bij de andere. En soms werkt geen enkele strategie omdat overheden gewoon niet willen. Initiatieven slagen soms wel en soms dus niet in hun pogingen om overheden te overtuigen, om ondersteuning te krijgen of om met hun samen te werken. Opvallend is dat de samenwerkingen die soepel verliepen ook informeler van aard waren. Bij de Stichting Natuurlijk Grasweggebied had de betrokkene vanuit het waterschap bijvoorbeeld een informele verhouding met de initiatiefnemers en ging hij naar hen thuis toe en besprak stapje voor stapje met hen de plannen. Met de gemeente was de afstemming moeizamer, ging het er formeler aan toe en gingen de initiatiefnemers bij de ambtenaren op bezoek en niet andersom. Een toenemende vertrouwensrelatie lijkt gepaard te gaan met een toenemende mate van informaliteit. En andersom; de trekkers van de Stichting Boermarke Essen en Aa's hebben bijvoorbeeld een goede samenwerking met veel onderling vertrouwen met Staatsbosbeheer opgebouwd, onder andere omdat het districtshoofd van het begin af aan aanwezig was bij informele bewonersbijeenkomsten.

De vier besproken burgerinitiatieven delen het streven naar een goede verstandhouding met de overheid. De verstandhouding tussen de initiatieven en andere organisaties kennen een verschillende intensiteit. Lossere verbanden met andere organisaties worden vaak aangegaan in verband met legitimatie en het belangrijk maken van het initiatief. Intensievere samenwerkingsverbanden worden vaak gevormd op het

moment dat de organisaties die betrokken worden een noodzakelijke voorwaarde zijn om het initiatief te laten slagen.

Alhoewel bijna alle burgerinitiatieven in bepaalde mate reageren op iets - dit kunnen directe plannen van overheden en andere organisaties zijn, maar ook geleidelijke veranderingen in het landschap - willen de onderzochte burgerinitiatieven zich graag profileren als actief en constructief, en niet als een tegenreactie. Dit verklaart dan ook de relatief goede verstandhouding van de onderzochte initiatieven met overheden en andere organisaties.

Naast vertrouwen speelt hier ook een machtsfactor. Initiatieven hanteren bepaalde strategieën om invloed uit te oefenen. Zoals samenwerking met deskundigen en gerenommeerde publieke figuren als boegbeeld inzetten (Stichting IJsselhoeven) om status en macht te verwerven en op die manier succesvoller te zijn in het realiseren van hun doelen. Uit de praktijkvoorbeelden blijkt dat de persoonlijke capaciteiten van de initiatiefnemers maatgevend zijn voor het succes van het initiatief (Stichting Lingewaard Natuurlijk). Ook informatie speelt een belangrijke rol. Het gaat er dan om welke informatie wordt verschaft en hoe deze wordt gepresenteerd (Stichting Natuurlijk Grasweggebied). Referentiemacht, expertisemacht en informatiemacht (zie ook French en Raven, 1959; Morgan, 1986) zijn belangrijke machtsbronnen voor burgerinitiatieven. Deze machtsbronnen worden gevormd in de interactie tussen initiatief en omgeving. Ze vormen een voorwaarde om enigszins 'stevig' de interactie met de overheid aan te gaan.

Tot slot

Een belangrijke conclusie uit dit onderzoek is dat een grote groep strategieën interactief tot stand komt (de interactieve strategieën) en daarom dus veranderlijk en ook onvoorspelbaar zijn. Door kennis te verzamelen over de wijze waarop strategieën geconcipieerd en uitgevoerd worden en daarbij ook onderling gerelateerd zijn, wordt die onvoorspelbaarheid minder. Het is denkbaar dat meer inzicht in de verschillende strategieën en de samenhang daartussen kan bijdragen aan het sneller opbouwen van wederzijds vertrouwen tussen burgerinitiatief en overheid, die (elk met hun strategische kaders) de interactie aangaan. Het framen van informatie en het

daarop vaststellen van vervolgstappen is de kern van de interactieve strategie, en is gebaseerd op zowel intuïtie (handeling in reactie op beeldvorming) en ratio (kansen benoemen en aangrijpen). Maar elk burgerinitiatief heeft ook een kern van ideologie of queeste die staat voor de basiswaarden van de groep en de belangrijkste principes waarmee ze die waarden omzetten in actie (de principiële strategieën). Dit is waar ze voor staan en dit zal niet of nauwelijks veranderen door reacties uit de omgeving. Verder hebben burgerinitiatieven operationele strategieën gericht op het bekend of belangrijk maken van het initiatief en het opbouwen en peilen van de beeldvorming.

In de burgerinitiatieven worden persoonlijke interesses en belangen gekoppeld aan een publieke zaak. Daarnaast zijn er altijd meerdere pijlen die tegelijkertijd worden afgeschoten en dat is lastig voor overheden. De vasthoudendheid van een initiatiefnemer is misschien wel de belangrijkste factor in de realisatie van burgerinitiatieven. Actieve burgers laten zich zeker niet afschrikken door een afwijzend gesprek met een ambtenaar. Men wil het initiatief hoe dan ook verder brengen. In hun ogen leiden vele wegen tot Rome en die bewandelen ze dan ook!

- Aarts, N., & Woerkum, C. van (2008). *Strategische communicatie: Principes en toepassingen*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Alewijn, J. (2007). *Muizeninventarisatie Grasweggebied*.
- Almendinger, P. (2002). *Planning Theory*. Hampshire: Palgrave.
- Argyris, C., & Schön, D. (1978). *Organisational learning: A theory of action perspective*. Reading, Mass: Addison Wesley.
- Argyris, C. & Schön, D. (1996.) *Organisational learning II: Theory, method and practice*. Reading, Mass: Addison Wesley.
- Assche, K. van, & Schoorl, F. (2006). *Over goede bedoelingen en hun schadelijke bijwerkingen: Essay over flexibiliteit, ruimtelijke ordening en systeemtheorie*. Utrecht: InnovatieNetwerk.
- Beck, U., Giddens, A., & Lash, S. (1994). *Reflexive modernization: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Cambridge: Polity Press.

REFERENTIES

- BOOR (2008) *Rapport 450. Een bureauonderzoek en verkennend inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen in Grasweggebied Hellevoetsluis*.
- Dam, R. van, During, R., & Salverda, I. (2008). Trends en Theorieën over Betrokkenheid van Burgers. Quick Scan ten behoeve van de Agenda Landschap. In: *Burgers en Landschap 2*: 54. Wageningen: Alterra.
- Entman, R. M. (1993) Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. In: *Journal of Communication* 43 (4): 51-8.
- Feddes/Olthof Landschapsarchitecten (2007). *Plantoelichting de Woerdt. Deelgebied van park Lingezege. Een rapport in opdracht van de provincie Gelderland en Dienst Landelijk Gebied*. Utrecht.
- Floor, L. & Salverda, I. (2006). *Zelforganisatie in het landelijk gebied. Signalen uit de praktijk*. Wageningen: Wageningen UR.
- French, J.R.P. & Raven, B. (1959). The bases of social power: In: D. Cartwright (ed.) *Studies in Social Power*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

- Gemeente Hellevoetsluis (2006). *Stand van zaken ecologische zone Grasweg*, 24-08-2006
- Gemeente Hellevoetsluis (2006). *Advies over ecologische zone Grasweggebied*, 08-24-2006
- Gemeente Hellevoetsluis (2009). *Ontwerpbestemmingsplan Bedrijven*, juni 2009
- Giddens, A. (1984). *The constitution of Society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Granovetter, M. (1985). *Economic action and social structure: the problem of embeddedness*. *American Journal of Sociology* 91 (3): 485-510.
- Hendrix, G. & Tjabringa, J. (2010). *KIJK. Twee jaar ervaring met werken aan Culturele Planologie en Ruimtelijke Kwaliteit*. Veessen: Stichting IJsselhoeven.
- Landschapsbeheer Zuid-Holland (2007). *Ecologische invulling en beheer Grasweggebied door Stichting Natuurlijk . Grasweggebied te Hellevoetsluis*.
- Landschapsbeheer Zuid-Holland (2005). *Ecologische verbinding Graswegbos Hellevoetsluis, een verkenning*, 15 -12-2005
- Luhmann, N. (1979). *Trust and power*. Chichester: Wiley.
- Luhmann, N. (1995). *Social Systems*. Stanford, California: Stanford University Press.
- McAllister, D. (1985). Affect - and cognition based trust as foundations for interpersonal cooperation in organizations. In: *Academy of Management Journal* 38 (1): 24-59.
- Morgan, G. (1986.) *Images of Organizations*. Sage Publications Inc.
- Natuurcentrum Arnhem (2008). *Programma van Natuurcentrum Arnhem voor de basisscholen in de gemeente Lingewaard*.
- Oranjewoud (2007.) *Financiële mogelijkheden verbindingzone Grasweg Hellevoetsluis. Rapport in opdracht van gemeente Hellevoetsluis*, 21-02-2007.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons. The evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Salverda, I. & Kruit, J. (2008). *Werkdocument Geven en Nemen*. Een verkenning voor Onderzoeksprogramma KB7. Transitieprocessen, instituties, bestuur en beleid.
- Salverda, I. & Dam, R. van (2008). Voorbeelden van Burgerparticipatie en Maatschappelijk Initiatief. Quick Scan ten behoeve van de Agenda Landschap, *Burgers en Landschap* 1: 42. Wageningen: Alterra.
- Projectbureau RR2020 (2005). *Ruimtelijk plan regio Rotterdam 2020. Nota van Beantwoor-*

- ding RR2020. Deel 2: Individuele beantwoording.*
- Provincie Zuid Holland (2004). *Structuurplan 2010+. Een voortzetting van de koers.*
- Rooij, P. J. (2007). *Nachtvlinderinventarisatie Graswegbos.*
- SOVON (2008). *Inventarisatie broedvogels Grasweggebied.*
- Stadsregio Rotterdam (2005). *Verslag hoorzitting RR2020, 17-06-2005.*
- Stichting Boermarke Essen en Aa's (2005). *Markeplan, Rondom de drie AAA's. Beleving en wensen van de bewoners van het landschap in en om Wessinghuizen.*
- Stichting Boermarke Essen en Aa's (2006). *Statuten.*
- Stichting Boermarke Essen en Aa's (2006-2009). *Subsidieaanvragen, nieuwsbrieven en correspondentie.*
- Stichting Grasweg Natuurlijk (2009). *Werkdocument Chronologisch verloop totstandkoming ecologische verbinding. Van toezegging ecologische verbinding in 1999 tot ondertekening samenwerkingsovereenkomst op 10 juni 2009 en verder, 17-11-2009.*
- Stichting Lingewaard Natuurlijk (2009) *Wat we doen. Hoe zien we de toekomst. Visiedocument (def. 37).*
- Stichting Lingewaard Natuurlijk (2008) *Uitvoeringsplan Agrarisch Natuurpark. Inrichtingsplan Agrarisch Natuurpark DoornikdePas, 27-08-2008.*
- Stichting Lingewaard Natuurlijk (2008) *Programma 2009-2010. Primair Onderwijs Gemeente Lingewaard. Lingewaard: Natuur- en Milieu Educatie.*
- Stichting IJsselhoeven (2004). *Projectplan IJsselhoeven: Schakelen en Verbinden.*
- Stichting IJsselhoeven (2006). *Projectplan Werken aan IJsselhoeven.*
- Stichting IJsselhoeven (2006). *Deel 1 uit de cassette IJsselhoeven in de IJsselvallei.*
- Stichting IJsselhoeven (2006-2009). *Nieuwsbrieven van de stichting IJsselhoeven.*
- Stuurgroep Park Lingezege (2008). *Een park van formaat. Park Lingezege, mooi dichtbij. Brochure Park Lingezege.*
- Wersing, M. van (2009). *In de schaduw van de Geselberg. Twaalfduizend jaar verhalen.* Uitgeverij Passage.
- Wester, F. & Peters, V. (2004). *Kwalitatieve analyse: uitgangspunten en procedures.* Bussum: Coutinho.
- Wolf, A. van der (2007). *Verliefd op de IJsselhoeven.* In: *De Stentor.*

Internet

www.oud.ijsselhoeven.nl

www.ijsselhoeven.nl

www.lingewaardnatuurlijk.nl

www.doorniknatuurakkers.nl

www.lingewaardnatuurlijk.nl/documenten/dijkmagazijn.pdf

www.hegenlandschap.nl/index.php

www.maasheggen.nl

www.dolmans.org

www.parklingezegen.nl

www.huissen.tv/2009/01/lingewaard-natuurlijk-zoekt-natuurgidsen/

www.essenenaas.nl

www.natuurlijkgrasweggebied

www.voorne-putten.nl/homepage/2009/10/27/aanleg-van-natuurgebied-aan-de-grasweg-gestart

Radio

Audiofragment Vroege Vogels

Stichting IJsselhoeven

Gerard Hendrix (Projectleider Stichting IJsselhoeven en directeur Adviesbureau HX)

Willemien Hartmans (Voorzitter Stichting IJsselhoeven en ook van de werkgroep)

Jacomien Voorhorst (Lid van de werkgroep)

Marrit Klompe (Beleidsmedewerker Natuur en Landschap provincie Overijssel en tevens lid van de klankbordgroep van de stichting)

Hans van Vliet (Beleidsmedewerker Ruimtelijke Ordening en Monumentenzorg gemeente Olst-Wijhe)

Stichting Lingewaard Natuurlijk

Louis Dolmans (Voorzitter Stichting Lingewaard Natuurlijk)

Femke Vergeest (Programmamanager stedelijke netwerken voor Staatsbosbeheer regio Oost)

Bud Joosten (Wethouder gemeente Lingewaard)

RESPONDENTEN

Boermarke Essen en Aa's

Atie Walen (Penningmeester Stichting Boermarke Essen en Aa's)

Trijnie Luring (Bestuurslid Stichting Boermarke Essen en Aa's)

Jan Loots (Bestuurslid Stichting Boermarke Essen en Aa's)

Bert Wilzing (Bestuurslid Stichting Boermarke Essen en Aa's)

Geert Kruize (Bestuurslid Stichting Boermarke Essen en Aa's)

Jan Willem Kok (Secretaris Stichting Boermarke Essen en Aa's)

Robert Wieten (Voorzitter Stichting Boermarke Essen en Aa's)

Jan Bats en zijn vrouw (Bewoners)

Jochem Abbes (Beleidsmedewerker Cultuur gemeente Vlagtwedde)

Jan Bessembinders (Wethouder Ruimtelijke Ordening gemeente Stadskanaal)

Rieks van der Wal (Districtshoofd Stad en Ommeland Staatsbosbeheer)

Hein Kuipers (Beheerder Staatsbosbeheer)

Stichting Natuurlijk Grasweggebied

Sandy van den Ban (Secretaris Stichting Natuurlijk Grasweggebied)

Roel (Mede-initiatiefnemer Stichting Natuurlijk Grasweggebied)

Carola Ras (Mede-initiatiefnemer Stichting Natuurlijk Grasweggebied)

Dennis Ras (Voorzitter Stichting Natuurlijk Grasweggebied)

Feike Tibben (Afdelingshoofd Bouwen, ruimte en milieu Gemeente Hellevoetsluis)

Marlies van Santen (Beleidsmedewerker Ecologie gemeente Hellevoetsluis)

Jeroen Willemsen (Waterschap Hollandse Delta)